

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
Εθνικόν και Καποδιστριακόν
Πανεπιστήμιον Αθηνών

Ερμηνεία ευαγγελικών και αποστολικών περικοπών

Ενότητα 2: Πάτερ Ημών

Σωτήριος Δεσπότης
Θεολογική Σχολή
Τμήμα Κοινωνικής Θεολογίας

ΠΑΤΕΡ ΗΜΩΝ

ΜΙΑ... ΑΓΝΩΣΤΗ
ΠΡΟΣΕΥΧΗ

- Η Κυριακή Προσευχή αποτελεί τη **Σύνοψη ολόκληρου του Ευαγγελίου** (Τερτυλιανός, *Liber de Oratione* PL. 1.1255).
- Μόνον στην πρώτη λέξη, την απλή προσφώνηση **Πάτερ, συμπυκνώνεται όλη η θεολογία και η ηθική του Χριστιανισμού**, ο οποίος διακρινόταν από τον Ιουδαϊσμό μέσω του ενός Βαπτίσματος, της *Κυριακής Προσευχής* και της Ευχαριστίας.
- Ερμηνευόταν στην Κατήχηση πριν το **Βάπτισμα**, οι φωτιζόμενοι το μάθαιναν από στήθους/καρδιάς (by heart) και το απήγγειλαν επίσημα τη μέρα του Βαπτίσματος (το **Σάββατο της Ανάστασης!**), όχι όμως και πριν αυτή (Θεοδώρητος +453 PG. 83.552. Αυγουστίνος 354-430 μ.Χ. *Sermo* 58 PL. 38.398).
- Τρία θέματα της Καινής Διαθήκης, **η Κυριακή Προσευχή, η Παραβολή του Ασώτου και το μυστήριο της Θείας Ευχαριστίας** δεν είναι δυνατόν να ερμηνευθούν πλήρως χωρίς τη στενή συσχέτιση του ενός προς τα δύο αλλά. Είναι έντονος ο εκκλησιολογικός χαρακτήρας και των τριών αυτών θεμάτων. Θεμελιώνεται στερεά στην πατρική αγάπη του Θεού, την άκρα συγκατάβαση, τη μετάνοια, τη θεία συγγνώμη και τη συνεχώς θυσιαζόμενη αγάπη του Θεού για την κοινωνία όλων των πιστών με τη χάρη της βασιλείας του Θεού. Έτσι παρουσιάζει κάτι το μυστηριακό [...] Γι' αυτό και η ερμηνεία της είναι αυστηρά εκκλησιολογική. Αυτή είναι η κατεξοχήν προσευχή της Εκκλησίας του Χριστού (Μ. Σιώτης, *Ερμηνεία στην επί του Όρους* 1973, 74).

ΤΟ ΠΑΤΕΡ ΗΜΩΝ ΤΟ ΓΝΩΡΙΖΟΥΜΕ «**ΑΠ' ΕΞΩ**» ΑΡΑΓΕ ΤΟ ΓΝΩΡΙΖΟΥΜΕ «**ΑΠΟ ΜΕΣΑ**»-από στήθους/καρδιάς;

1. ΥΠΑΡΧΕΙ ΜΟΝΟΝ **ΈΝΑ** «ΠΑΤΕΡ ΗΜΩΝ» Ή ΠΕΡΙΣΣΟΤΕΡΑ ΚΑΙ ΓΙΑΤΙ; ΠΟΙΟ ΕΙΝΑΙ ΑΡΑΓΕ ΤΟ **ΑΡΧΑΙΟΤΕΡΟ**;
2. ΑΠΑΝΤΑ ΣΕ **ΌΛΑ** ΤΑ ΕΥΑΓΓΕΛΙΑ ΚΑΙ ΣΤΗΝ **ΙΔΙΑ ΣΥΝΑΦΕΙΑ**;
3. ΤΙ ΣΗΜΑΙΝΕΙ ΝΑ **ΑΓΙΑΣΘΕΙ ΤΟ ΟΝΟΜΑ ΤΟΥ ΘΕΟΥ**; ΠΟΙΟ ΕΙΝΑΙ ΤΟ ΥΠΟΚΕΙΜΕΝΟ ΤΩΝ **ΠΑΘΗΤΙΚΩΝ** ΡΗΜΑΤΩΝ;
4. ΤΙ ΣΗΜΑΙΝΕΙ **Η ΒΑΣΙΛΕΙΑ** (Η ΟΠΟΙΑ ΣΤΟΝ **ΙΩΑΝΝΗ** ΑΝΤΙΚΑΘΙΣΤΑΤΑΙ **ΑΠΟ ΤΗΝ ΑΙΩΝΙΑ ΖΩΗ**); ΤΗΝ ΚΥΡΙΑΡΧΙΑ ΤΟΥ ΘΕΟΥ ΤΗΣ ΑΓΑΠΗΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΣ Ή/ ΚΑΙ ΈΝΑ ΧΩΡΟ (= ΤΟ ΒΑΣΙΛΕΙΟ);
5. ΤΟ **ΩΣ ΕΝ ΟΥΡΑΝΩ ΚΑΙ ΕΠΙ ΤΗΣ ΓΗΣ** ΣΧΕΤΙΖΕΤΑΙ ΑΡΑΓΕ ΚΑΙ ΜΕ ΤΑ ΤΡΙΑ ΠΡΩΤΑ ΑΙΤΗΜΑΤΑ, ΌΠΩΣ ΙΣΧΥΡΙΖΕΤΑΙ Ο ΩΡΙΓΕΝΗΣ;

1. ΤΙ ΣΗΜΑΙΝΕΙ Η **ΜΟΝΑΔΙΚΗ** ΛΕΞΗ ΣΤΟ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΛΕΞΙΚΟ «**ΑΡΤΟΣ ΕΠΙΟΥΣΙΟΣ**»;
2. **ΡΥΣΑΙ ΗΜΑΣ ΑΠΟ ΤΟΥ ΠΟΝΗΡΟΥ**: ΠΡΟΚΕΙΤΑΙ ΓΙΑ ΤΟΝ ΠΟΝΗΡΟ Ή ΤΟ ΠΟΝΗΡΟ;;;
3. **ΣΧΕΤΙΖΟΝΤΑΙ** ΑΡΑΓΕ ΤΑ ΠΡΩΤΑ ΑΙΤΗΜΑΤΑ-ΕΣΥ ΜΕ ΤΑ ΥΠΟΛΟΙΠΑ -ΕΜΕΙΣ;
4. ΑΠΟΤΕΛΕΙΤΑΙ ΣΥΝΟΛΙΚΑ Η ΠΡΟΣΕΥΧΗ ΑΠΟ ΕΠΤΑ Ή ΕΞΙ ΑΙΤΗΜΑΤΑ;

ΟΙ ΠΕΡΙΣΣΟΤΕΡΕΣ ΔΥΣΚΟΛΙΕΣ **ΕΣΤΙΑΖΟΝΤΑΙ ΣΤΟ Β΄ ΜΕΡΟΣ** ΤΗΣ ΚΥΡΙΑΚΗΣ ΠΡΟΣΕΥΧΗΣ, ΣΤΟ ΟΠΟΙΟ ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΟ ΤΗΣ ΕΙΝΑΙ Η «**ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ**»-**ΜΕΤΑΦΟΡΑ** ΤΗΣ ΒΑΣΙΛΕΙΑΣ (ΠΟΥ ΚΥΡΙΑΡΧΕΙ ΣΤΟ Α΄ ΜΕΡΟΣ) ΣΤΑ ΕΠΙΓΕΙΑ.

ΠΡΟΚΛΗΣΕΙΣ

Από τους τελευταίους μήνες του Πρώτου Παγκοσμίου Πολέμου, θυμάμαι πως ένα από τα γερμανικά κανόνια μακράς εμβέλειας είχε πλήξει μια εκκλησία στο Παρίσι, όπου βρισκόταν συγκεντρωμένη μια κοινότητα που προσευχόταν. Ήμουν τότε δεκάξι χρονών. Θυμάμαι ακόμα πόσο με είχε συγκλονίσει εσωτερικά αυτή η είδηση, και πόσο μου έκαιγε τα χείλη αυτό το εναγώνιο ερώτημα: **από ένα τέτοιο γεγονός, τί να συμπεράνει κανείς για την προσευχή;** Οι φρικαλεότητες του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου προκάλεσαν ανάλογα ερωτήματα, όπως αυτό που ακούγεται συχνά: **Πώς μπορεί κανείς να προσεύχεται ακόμα μετά το Auschwitz;**

Αρμόζει άραγε η δεητική προσευχή (και τέτοια είναι και το Πάτερ Ημών) στον Χριστιανισμό ή μόνον η ευχαριστία που θεωρούν κάποιοι ως μόνη σύμφωνη προς τη θεία υπεροχή και μεγαλοσύνη και υπεράνω όλων των ευτελών ακόμα και εγωιστικών γήινων επιθυμιών;

Ο Θεός δεν έχει ανάγκη την προσευχή! Τη θέλει!

Λουκάς 11, 2-4//Ματθαίος 6, 10

Λκ. 11, 2-4

Μτ. 6, 9-13

ΔΙΔΑΧΗ 8.2 (Συρία 100 μ.Χ.)
(3 φορές την ημέρα)

ΠΡΟΣΦΩΝΗΣΗ

Πάτερ,

Πάτερ ἡμῶν ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς

Πάτερ ἡμῶν ὁ ἐν τῷ οὐρανῷ,

ΑΙΤΗΜΑΤΑ Β' ΕΝΙΚΟ

I. ἀγιασθήτω τὸ Ὄνομά σου

II. ἐλθέτω ἡ Βασιλεία σου,

I. ἀγιασθήτω τὸ Ὄνομά σου

II. ἐλθέτω ἡ Βασιλεία σου

**III. γενηθήτω τὸ θέλημά σου
ὡς ἐν οὐρανῷ ΚΑΙ ΕΠΙ ΤΗΣ ΓΗΣ.**

ἀγιασθήτω τὸ Ὄνομά σου

ἐλθέτω ἡ Βασιλεία σου ,

γενηθήτω τὸ θέλημά σου
ὡς ἐν οὐρανῷ ΚΑΙ ΕΠΙ ΤΗΣ ΓΗΣ.

ΑΙΤΗΜΑΤΑ Α' ΠΛΗΘΥΝΤΙΚΟ

I. Τὸν ἄρτον ἡμῶν τὸν ἐπιούσιον

δίδου ἡμῖν τὸ καθ' ἡμέραν

II. καὶ ἄφες ἡμῖν **τὰς ἀμαρτίας** ἡμῶν
ἡμῶν,

I. Τὸν ἄρτον ἡμῶν τὸν ἐπιούσιον

δὸς ἡμῖν ΣΗΜΕΡΟΝ

II. καὶ ἄφες ἡμῖν τὰ **ὀφειλήματα** ἡμῶν καὶ ἄφες ἡμῖν **τὴν ὀφειλὴν**

Τὸν ἄρτον ἡμῶν τὸν ἐπιούσιον

δὸς ἡμῖν ΣΗΜΕΡΟΝ

καὶ γὰρ αὐτοὶ ἀφίομεν
παντὶ ὀφείλοντι ἡμῶν

**ὡς καὶ ἡμεῖς ἀφήκαμεν
τοῖς ὀφειλέταις ἡμῶν**

**ὡς καὶ ἡμεῖς ἀφήκαμεν
τοῖς ὀφειλέταις ἡμῶν**

III. καὶ μὴ εἰσενέγκης ἡμᾶς εἰς πειρασμόν.

καὶ μὴ εἰσενέγκης ἡμᾶς εἰς πειρασμόν
ἀλλὰ ρῦσαι ἡμᾶς ἀπὸ τοῦ ΠΟΝΗΡΟΥ.

Η ΙΔΙΑ ΠΟΙΚΙΛΙΑ ΑΠΑΝΤΑ ΚΑΙ ΣΤΑ ΙΔΡΥΤΙΚΑ
ΛΟΓΙΑ ΤΗΣ ΘΕΙΑΣ ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΑΣ όπου
έχουμε δύο παραδόσεις:

α) Παύλος+Λουκάς

β) Μάρκος +Ματθαίος

ΚΑΙ ΟΙ ΣΥΝΟΠΤΙΚΟΙ ΜΕ ΤΟ *ΚΑΤ' ΙΩΑΝΝΗ*
ΦΑΙΝΟΝΤΑΙ ΝΑ ΔΙΑΦΩΝΟΥΝ
ΣΤΟ **ΠΟΤΕ** ΑΚΡΙΒΩΣ ΠΡΑΓΜΑΤΟΠΟΙΗΘΗΚΕ
ΤΟ ΤΕΛΕΥΤΑΙΟ ΔΕΙΠΝΟ ΤΟΥ ΙΗΣΟΥ. ΉΤΑΝ
ΤΕΛΙΚΑ **ΠΑΣΧΑΛΙΟ**;

ΑΛΛΩΣΤΕ ΚΑΙ Η ΑΝΑΤΟΛΙΚΗ ΜΕ ΤΗ ΔΥΤΙΚΗ
ΕΚΚΛΗΣΙΑ ΤΟΥΣ ΠΡΩΤΟΥΣ ΑΙΩΝΕΣ
ΓΙΟΡΤΑΖΑΝ ΣΕ **ΔΙΑΦΟΡΕΤΙΚΟ ΧΡΟΝΟ** ΤΟ
ΠΑΣΧΑ!

ΠΟΙΚΙΛΙΑ ΣΕ ΑΛΛΑ ΒΑΣΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΤΗΣ ΠΡΩΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ

3

Ι. ΠΟΙΟ ΕΙΝΑΙ ΤΟ ΑΡΧΑΙΟΤΕΡΟ ΠΑΤΕΡ ΗΜΩΝ

1. Από την άλλη πλευρά μάλλον ο Λκ. στη β' στροφή διόρθωσε το ΣΗΜΕΡΟΝ σε **τὸ καθ' ἡμέραν** και αντί των ΟΦΕΙΛΩΝ (= χρέη) **ἀμαρτίες**. Έτσι διακρίνει την αμαρτία προς τον Θεό, από την οφειλή προς τον άλλον
2. Ίσως η δεύτερη στροφή του Μτ. διασώζει **καλύτερα** το αραμαϊκό κείμενο, το οποίο είχε παράλληλη δομή και ρυθμό διτονικό.

1. Η εκδοχή του Λουκά είναι πλήρως **ενσωματωμένη** στον Ματθαίο.
2. Ο λειτουργικός νόμος υπαγορεύει ότι οι προσευχές με την πάροδο του χρόνου γίνονται **πιο εκτεταμένες**.
3. Οι προσθήκες του Μτ. βρίσκονται **στο τέλος** των ενοτήτων της Προσευχής. Για να έχουν άραγε στην Λειτουργία ένα φινάλε;
4. Ποιος άραγε θα τολμούσε να απαλείψει δυο αιτήματα της Κυριακής Προσευχής εάν ανήκαν στο αρχαιότερο υλικό της παράδοσης;

ΑΡΧΕΓΟΝΟ ΠΑΤΕΡ ΗΜΩΝ

Προερχόμενο, όπως και τα λόγια για τη βεβαιότητα εκπλήρωσης του αιτήματος, από την υποτιθέμενη Πηγή των Λογίων (Q) ενώ από τα **οφειλήματα** εξάγουμε το συμπέρασμα ότι αρχικά η προσευχή λεγόταν αραμαϊστί, όπου σημαίνει και τα **αμαρτήματα**. Βεβαίως και οι δύο Ευαγγελιστές, όπως προδίδει το **ἐπιούσιος**, είχαν ενώπιόν τους ένα ελληνικό κείμενο.

ΠΡΟΣΦΩΝΗΣΗ

Πάτερ !

ΑΙΤΗΜΑΤΑ σε Β' ΕΝΙΚΟ

- I. αγιασθήτω τὸ Ὄνομά Σου
- II. ἐλθέτω ἡ βασιλεία Σου,

ΑΙΤΗΜΑΤΑ σε Α' ΠΛΗΘΥΝΤΙΚΟ

- I. τὸν ἄρτον ἡμῶν τὸν ἐπιούσιον
δὸς ἡμῖν σήμερον
- II. καὶ ἄφες ἡμῖν τὰ ὀφειλήματα ἡμῶν
ὡς καὶ ἡμεῖς ἀφήκαμεν τοῖς ὀφειλέταις ἡμῶν
- III. καὶ μὴ εἰσενέγκης ἡμᾶς εἰς πειρασμόν

**ΟΠΩΣ ΚΑΙ ΣΤΟΝ ΔΕΚΑΛΟΓΟ ΤΟ ΠΡΩΤΟ ΜΕΡΟΣ ΤΗΣ ΠΡΟΣΕΥΧΗΣ
ΑΦΟΡΑ ΣΤΟΝ ΘΕΟ ΚΑΙ ΤΟ ΑΛΛΟ ΣΤΟΝ ΑΝΘΡΩΠΟ**

Ωριγένης Αδαμάντιος 185-251 μ.Χ. (Αλεξάνδρεια-Καισάρεια)

Η ερμηνεία του Ωριγένη (*De oratione*. 28.3) σύμφωνα με την οποία ο Ιησούς ίσως μετέδωσε δύο φορές το *Πάτερ ημών*, σε δύο διαφορετικές ευκαιρίες, μια φορά στην πλήρη εκδοχή, την άλλη φορά σε πιο σύντομη μορφή, χωρίς να είναι αδύνατη, είναι ωστόσο υπερβολικά απλή. Πιθανώς ούτε οι ευαγγελιστές δεν είναι υπεύθυνοι γι' αυτή τη διαφορά, η οποία όμως μπορεί να ερμηνευθεί ανάλογα με την κοινότητα από δύο παραδόσεις ή αρχαίες χρήσεις, από τις οποίες ο Ματθαίος χρησιμοποιούσε τη μία ο Λουκάς την άλλη. Πρέπει ακόμα να λάβει κανείς υπόψη του ότι τότε, στον ιουδαϊσμό, κάποιες προσευχές - ασφαλώς όχι οι επίσημες - δεν είχαν οριστεί αυστηρά, αλλά λέγονταν ελεύθερα, με προσθήκες και παραλείψεις (Cullmann).

4

ΙΕΡΑΡΧΗΣΗ ΑΙΤΗΜΑΤΩΝ

Η ιεραρχία των προτεραιοτήτων την οποία μας παραδίδει ο Κύριος, μας υπενθυμίζει την παλαιοδιαθηκική ιστορία της **προσευχής του Σολομώντος** αμέσως μετά την ανάληψη της βασιλείας. Εκεί αναφέρεται ότι ο Κύριος κατά τη διάρκεια της νύχτας εμφανίστηκε σε όραμα στο νέο βασιλιά και του χορήγησε τη δυνατότητα να του ικανοποιήσει μία αίτηση. Ένα κλασικό μοτίβο ονείρου της ανθρωπότητας! Ο Θεός τον επαινεί επειδή δε ζήτησε βασίλειο, περιουσία, τιμή, εξολόθρευση των εχθρών του, ούτε ακόμη χρόνια πολλά (Β' Παρ. 1, 11) αλλά το πραγματικά ουσιαστικό: **μια καρδιά που ακούει, που είναι ικανή να διακρίνει μεταξύ καλού και κακού**. Και με αυτό ο Σολομών κερδίζει όλα τα άλλα. Με την παράκληση για την έλευση της βασιλείας **του Θεού** (και όχι της δικιάς μας) ο Κύριος θέλει να μας εισαγάγει στο να ενεργούμε με αυτόν τον τρόπο προσευχής και τάξης. Το πρώτο και το ουσιαστικό είναι η καρδιά που υπ-ακούει έτσι ώστε να κυριαρχεί ο Θεός και όχι εμείς. Η βασιλεία του Θεού έρχεται στην καρδιά που υπ-ακούει. Αυτή είναι η πορεία Του. Και γι' αυτό πρέπει εμείς πάντα να παρακαλάμε.

Η επικράτηση της βασιλείας του Θεού σημαίνει μια εναγώνια προσπάθεια του κάθε ανθρώπου να απαρνηθεί τον εαυτό του αφήνοντας τον στα χέρια του Θεού. [...] Η βασιλεία του Θεού είναι η τελική και τελειωτική αναγνώριση του εγωιστή ανθρώπου, ότι δεν είναι Ικανός μόνος του να επιτύχη τίποτε και προσκαλεί τον Θεό να ρυθμίσει «εν λευκώ» τα της τύχης του. Είναι η εκθρόνιση, αυτοπροαίρετη και αυτόβουλη βέβαια, του εγώ από τα θρόνο του και ή ενθρόνιση του Θεού με απόλυτα κυριαρχικά δικαιώματα στην ύπαρξη μας και μέσα της και έξω της, στην εξωτερική της δραστηριότητα και προσπάθεια.

Ι. ΣΥΓΚΡΙΣΗ ΜΕ ΙΟΥΔΑΙΚΑ ΠΑΡΑΛΛΗΛΑ

Το Καντίς

Ας δοξασθεί κι ας αγιασθεί το μέγα Όνομά Του στον Κόσμο που δημιούργησε κατά τη βούλησή Του.

Κι ας έλθει η βασιλεία Του επί των ημερών σας και κατά τη διάρκεια της ζωής όλου του οίκου Ισραήλ συντόμως και ταχέως.

Και είπατε: Αμήν.

Το μεγάλο Του Όνομα ας είναι ευλογημένο πάντοτε στον αιώνα και τους αιώνες των αιώνων!

Ας είναι ευλογητόν, αινετόν, δοξασμένον, εκθιασμένον, εξυψωμένον, υπέρλαμπρον, εγκωμιαστόν και υμνολογητόν το Όνομα του Αγίου. Ας είναι Ευλογημένος.

Ας είναι υπεράνω όλων των ευλογιών, ασμάτων, επαίνων και παρηγοριών οι οποίες δύνανται να εκφραστούν στον κόσμο.

Και είπατε : Αμέν.

6

ΚΑΝΤΙΣ (Qaddish < qadosh = άγιος = αφορισμένος σε κάτι, ένδοξος), αραμαϊκή προσευχή με την οποία έκλεινε η λειτουργία της Συναγωγής.

Το Καντίς [2]

- Το Καντίς έλαβε την τελική του μορφή τους αιώνες μετά Χριστόν. Η αρχαιότερη αναγνώσιμη «εκδοχή» βρίσκεται σε προσευχητάριο του 10^{ου} αι. στην περιοχή του σημερινού Ιράκ. Αντίθετα προς σχεδόν όλες τις άλλες ιουδαϊκές προσευχές η γλώσσα του δεν είναι μόνον εβραϊκή αλλά και αραμαϊκή. Άλλες ιουδαϊκές Ευχές: Σεμά (2Χ ημερησίως: Δτ. 6, 4-5: Ἐκουε Ἰσραήλ στο οποίο ίσως ο Ιησούς πρόσθεσε το Λευ, 1, 18 [αγάπη προς τον πλησίον] βλ. Μκ. 12, 28-32), Αμιντά (3Χ ημερησίως Shmoneh Esreh 18 Ευλογίες), Τεφιλά.
- ΕΠΤΑ φορές την ημέρα προφέρεται το Καντίς στο πλαίσιο των δημόσιων ακολουθιών που απαιτούν τη συμμετοχή τουλάχιστον δέκα Ιουδαίων. Επειδή το Ταλμούδ σε αντίθεση προς τα μεσαιωνικά κείμενα δεν υπαγορεύει να είναι μόνον άνδρες, μόνον στα προοδευτικά ρεύματα του Ιουδαϊσμού συνυπολογίζονται και οι γυναίκες.
- Το Καντίς στις ακολουθίες αποτελεί το μεταβατικό σημείο ανάμεσα στα σημαντικά τους τμήματα, ακόμη και όταν πρόκειται για διαλέξεις στην Τορά και το Ταλμούδ. Από το 13^ο αι. το Καντίς αποτελεί την επιμνημόσυνη δέηση για τους νεκρούς κατεχοχόν γι' αυτούς που μαρτυρούσαν για το δοξασμό του Ονόματος του Θεού. Το Καντίς υποδεικνύει ότι το τέλος της ανθρώπινης ζωής βρίσκεται εκτός του εαυτού του. Το ζητούμενο δεν είναι η αυτοπραγμάτωση αλλά η θεοπραγμάτωση.

ΜΟΝΑΔΙΚΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΤΗΣ ΚΥΡΙΑΚΗΣ ΠΡΟΣΕΥΧΗΣ

- **Συντομία και Αμεσότητα (β' ενικό)**

Απουσιάζουν ανασκοπήσεις της ιστορίας της θείας Οικονομίας και συσσώρευση προσδιορισμών του Θεού.

- **Απλή προσφώνηση-Αββά/ Πατέρα !**

Δεν αναφέρεται μόνον στον οίκο Ισραήλ αλλά αφήνει «ανοικτή» τη συμμετοχή στη βασιλεία, όπως και στα τραπέζια που παρέθεσε.

- **Μοναδικά τα αιτήματα σε α' πληθυντικό! Ο Ιησούς αγκαλιάζει και την καθημερινή υλική ανάγκη για επιβίωση, που της δίνει ένα «μυστηριακό» χαρακτήρα. Όπως στο Σεμά πρόσθεσε το «αγαπήσεις τον πλησίον σου» έτσι και στην προσευχή της Κοινότητάς του τη σχέση με τον άλλον.**

- **Απουσία δοξολογίας στο τέλος. Το *ὅτι σοῦ ἐστὶν ἡ δύναμις καὶ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας* χωρίς το ΒΑΣΙΛΕΙΑ (!), που απαντά στη Διδαχή και το εκκλησιαστικό κείμενο του Μτ. μόνον σε νεότερα χειρόγραφα, παραδίδεται **Δεν ΓΝΩΡΙΖΟΥΜΕ** εάν ανήκε στο αρχέγονο *Πάτερ Ἡμῶν* αν και στον *Ιουδαϊσμό* ήταν αυτονόητο οι προσευχές να επισφραγίζονται με μία *δοξολογία ἢ το Ἀμήν* (πρβλ. Β' Παρ. 29, 11-13)! Βεβαίως η δοξολογία προϋποτίθεται κατεξοχήν στο α' αίτημα που δεν συνδέεται μόνον με τα άλλα σε β' ενικό αλλά με όλα τα επόμενα! Άρα τα *αιτήματα «δεν διατυπώνονται ωςάν από παιδιά»* μόνον δεητικά.**

7

II. ΤΟ ΠΑΤΕΡ ΗΜΩΝ ΣΤΗ ΣΥΝΑΦΕΙΑ ΕΚΑΣΤΟΥ ΕΥΑΓΓΕΛΙΣΤΗ (text = υφαντό)

ΤΟ ΠΑΤΕΡ ΗΜΩΝ ΣΤΟΝ ΜΑΤΘΑΙΟ

Εντάσσεται στην επί του Όρους Ομιλίας η οποία έχει έντεχνη δομή:

5, 3-16: Εισαγωγή: Μακαρισμοί (ποιοι εισέρχονται στη Βασιλεία), οι Μαθητές Αλάτι της γης και Φως του Κόσμου

- 5, 17-20: Εκπλήρωση Νόμου-Τορά
- 5, 21-48: Υπέρβαση Νόμου - **έξι Υπερθέσεις** (όχι Αντιθέσεις, όπως τιτλοφορούνται)- αγάπη στους εχθρούς
- 6, 1-8: Ελεημοσύνη και Προσευχή **ΕΝ ΚΡΥΠΤΩ!!! (ΌΧΙ ΥΠΟΚΡΙΣΙΑ)**
 - **6, 9-15: Κυριακή Προσευχή = Πυρήνας της ΕΠΙ ΤΟΥ ΟΡΟΥΣ** (τα 3 πρώτα αιτήματα συμπυκνώνουν τη διδασκαλία που προηγείται και τα 3 επόμενα όσα έπονται (Bornkamm)
- 6, 16-18: Νηστεία
- 6, 19-7, 11: Εμπιστοσύνη στον Θεό-Πατέρα/**Όχι Άγχος!**

7, 13-27: Επίλογος: Αντιθετικές παραβολές ΔΥΟ θύρες, δέντρα, οικίες (αναφορά στην Κρίση)

1. ΑΠΟΤΕΛΕΙ ΤΟΝ ΠΥΡΗΝΑ ΤΗΣ ΕΠΙ ΤΟΥ ΟΡΟΥΣ ΟΜΙΛΙΑΣ Η ΟΠΟΙΑ ΜΑΖΙ ΜΕ ΤΑ ΕΠΙΣΥΝΑΠΤΩΜΕΝΑ 10 ΘΑΥΜΑΤΑ (ΑΝΤΙ ΤΩΝ ΔΕΚΑ ΠΛΗΓΩΝ ΤΟΥ ΜΩΥΣΗ) ΑΝΑΠΤΥΣΣΟΥΝ ΤΟΝ στ. 4, 23: *Καὶ περιερχόταν ὁ Ἰησοῦς ὄλην τὴν Γαλιλαίαν των αλλοδαπῶν, διδάσκων ἐν ταῖς συναγωγαῖς αὐτῶν καὶ κηρύττων τὸ χαρμόσυνο μῆνυμα τῆς βασιλείας καὶ θεραπεύων πᾶσαν νόσον καὶ πᾶσαν ἀσθένειαν μεταξὺ τοῦ λαοῦ.*

2. Ο Ιησούς κάθεται σε ὄρος της Γαλιλαίας των «αλλοδαπῶν» (που υποκαθιστά το φλεγόμενο Σινά) ως **ο μεγαλειώδστερος Μωυσής**, ο οποίος διευρύνει τη Διαθήκη σε όλους τους λαούς. Ο Μωυσής μπόρεσε να φέρει το Νόμο, εφόσον εισήλθε στο γνόφο, στο σκοτεινό σύννεφο του ὄρους. Και η Τορά του Ιησού προϋποθέτει την κοινωνία με τον Πατέρα. Προϋποτίθενται οι εσωτερικές αναβάσεις της ζωής Του, οι οποίες συνεχίζονται στην κάθοδό Του στην εμπειρία της ζωής και του πάθους από κοινού με τους ανθρώπους (Ράτσινγκερ).

3. **ΑΝΗΚΕΙ ΙΔΙΑΙΤΕΡΑ ΣΕ ΜΙΑ ΕΝΟΤΗΤΑ ΠΟΥ ΑΦΟΡΑ ΣΤΗΝ ΚΑΤΗΧΗΣΗ ΑΝΑΦΟΡΙΚΑ ΜΕ ΤΙΣ ΤΡΕΙΣ ΠΛΕΟΝ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΕΣ ΕΚΔΗΛΩΣΕΙΣ ΕΥΣΕΒΕΙΑΣ ΤΟΥ ΙΟΥΔΑΪΣΜΟΥ (ΚΑΙ ΜΕΤΕΠΕΙΤΑ ΤΟΥ ΙΣΛΑΜ) ΕΦΟΣΟΝ ὍΜΩΣ ΕΧΕΙ ΕΞΑΡΘΕΙ Η ΑΓΑΠΗ ΠΡΟΣ ΤΟΥΣ ΕΧΘΡΟΥΣ. ΠΡΟΚΕΙΤΑΙ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΛΕΗΜΟΣΥΝΗ, ΤΗΝ ΠΡΟΣΕΥΧΗ ΚΑΙ ΤΗ ΝΗΣΤΕΙΑ.**

Ο Ματθαίος, ένας τελώνης που γνώριζε από Οφειλές και ... έμαθε τη συγχώρεση!!! Απευθύνεται σε εκκλησία της Συρίας (;) εκτοπισμένων ιουδαιο - χριστιανών που έχει πρόβλημα στην κοινωνία-ΚΟΙΝΗ ΤΡΑΠΕΖΑ μεταξύ «μεγάλων» και «μικρών» (= ΕΞ ΕΘΝΩΝ ΧΡΙΣΤΙΑΝΩΝ;)

ΜΑΤΘΑΙΟΣ 6, 5-8

⁵«Κι όταν προσεύχεστε, να μην είστε σαν τους υποκριτές (**ηθοποιούς**), που τους αρέσει να στέκονται και να προσεύχονται στις συναγωγές και στο σταυροδρόμια, για να κάνουν καλή εντύπωση στους ανθρώπους· σας βεβαιώνω πως αυτή είναι ύλη κι όλη η ανταμοιβή τους. ⁶Εσύ, αντίθετα, όταν προσεύχεσαι, πήγαινε στο **TAMEIO** (το πιο απόμερο δωμάτιο του σπιτιού σου όπου φυλάγονται οι προμήθειες), κλείσε την πόρτα σου και προσευχήσου εκεί στον Πατέρα σου **που ΕΙΝΑΙ** (και όχι βλέπει όπως στο 6, 4) **εν τω κρυπτῷ** κι ο Πατέρας σου, που βλέπει τις κρυφές πράξεις, θα σε ανταμείψει. ⁷Όταν προσεύχεστε, **μη φλυαρείτε** όπως οι ειδωλολάτρες, που νομίζουν ότι με την πολυλογία τους θα εισακουστούν. ⁸Μη γίνεστε όμοιοι μ' αυτούς· γιατί ο Πατέρας σας ξέρει από τι έχετε ανάγκη, προτού ακόμα του το ζητήσετε».

Ταμείον < ταμίας = αυτός που κόβει και στη συνέχεια διανέμει.

ΒΑΤΤΟΛΟΓΙΑ < ΒΑΤΟΣ = ΤΡΑΥΛΟΣ ΒΑΣΙΛΙΑΣ ΛΙΒΥΗΣ (Ηροδ. 4.155) και κάποιος φλύαρος βασιλιάς (Λεξικό Σουίδα) < βατ = ήχος φωνής τραυλών.

ΜΑΤΘΑΙΟΣ 6, 25-34

«Γι' αυτό, λοιπόν, σας λέω; **Μη μεριμνάτε για τη ζωή σας, τι θα φάτε και τι θα πιείτε ούτε για το σώμα σας, τι θα ντυθείτε. Η ζωή δεν είναι σπουδαιότερη από την τροφή; Και το σώμα δεν είναι σπουδαιότερο από το ντύσιμο; Κοιτάξτε τα πουλιά που δε σπέρνουν ούτε θερίζουν ούτε συνάζουν αγαθά σε αποθήκες, κι όμως ο ουράνιος Πατέρας σας τα τρέφει εσείς δεν αξίζετε πολύ περισσότερο απ' αυτά; Κι έπειτα, ποιος από σος μπορεί με το άγχος του να προσθέσει έναν πήχυ στο ανάστημά του; Και γιατί τόσο άγχος για το ντύσιμο σας; Ας σας διδάξουν τα αγριόκρινα πώς μεγαλώνουν: δεν κοπιάζουν ούτε γνέθουν κι όμως σας βεβαιώνω πως ούτε Ο Σολομών σ' όλη του τη μεγαλοπρέπεια δεν ντυνόταν όπως ένα από αυτά. »Αν όμως ο Θεός ντύνει έτσι το αγριόχορτο, που σήμερα υπάρχει κι αύριο θα το ρίξουν στη φωτιά, δε θα φροντίσει πολύ περισσότερο γιό σας, ολιγόπιστοι; Μην έχετε, λοιπόν, άγχος και μην αρχίσετε να λέτε: "τι θα φάμε;" ή: "τι θα πιούμε;" ή: "τι θα ντυθούμε;" γιατί για όλα αυτά αγωνιούν όσοι δεν εμπιστεύονται το Θεό· **όμως ο ουράνιος Πατέρας σας ξέρει καλά ότι έχετε ανάγκη απ' όλα αυτά. Γι' αυτό πρώτα απ' όλα να επιζητείτε τη βασιλεία του Θεού και την επικράτηση του θελήματός του, κι όλα αυτά θα ακολουθήσουν. Μην αγωνιάτε, λοιπόν, για το αύριο, γιατί η αυριανή μέρα θα έχει τις δικές της φροντίδες. Φτάνουν οι έγνοιες της κάθε μέρας» (ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ ΒΙΒΛΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ 1997).****

ΣΥΝΑΦΕΙΑ

ΌΧΙ ΥΠΟΚΡΙΣΙΑ

ΌΧΙ ΑΓΧΟΣ

Ο «Έλληνας» ιατρός του Παύλου Λουκάς, ο οποίος απευθύνεται σε *θεόφιλους* εξ εθνών στη Ρώμη (;) είναι ο Ευαγγελιστής της *Προσευχής και του Αγ. Πνεύματος*. Το πρώτο και το έσχατο που μαρτυρείται για τον Ιησού στο Ευαγγέλιό του είναι η προσευχή Του (Λκ. 3, 21. 23, 46). Ο Ιησούς είναι ο κατεξοχήν Υιός του Πατέρα. Ως Υιός προσφωνείται από Αυτόν (3, 22. 9, 25) και ως Πατέρα Τον προσφωνεί (10, 21 κε. 11, 2 [στην άμεση συνάφεια του Πάτερ]. 22, 24. 23, 34. 36)!!!

Στον Λκ. ο Ιησούς κατά το *Οδοιπορικό-την Έξοδο* προς το «Άγιον Όρος»-τη Σιών, μετά την ΠΑΡΑΒΟΛΗ ΤΟΥ ΣΑΜΑΡΕΙΤΗ ΚΑΙ ΤΗΝ ΑΦΗΓΗΣΗ ΑΝΑΦΟΡΙΚΑ ΜΕ ΤΗ ΜΑΡΘΑ ΚΑΙ ΤΗ ΜΑΡΙΑ, όπου επαινείται και η *στάση-η σχόλη*, όταν έχει περατώσει την προσευχή-επικοινωνία Του με τον Θεό, ένας εκ των μαθητών Του παρακαλεί: *Κύριε δίδαξέ μας πώς να προσευχόμαστε όπως και ο Ιωάννης τους μαθητές του! (11, 1)*. Σημειωτέον ότι κάποιοι εκ των μαθητών του Ιησού είχαν μαθητεύσει και στον Ιωάννη!

Έτσι οι μαθητές εντάσσονται στη σχέση υιότητας με τον Πατέρα. Πρόκειται για τους αποστόλους που είχαν εγκαταλείψει τον Οίκο τους έχοντας απωλέσει τον σαρκικό τους πατέρα! Στη συνέχεια του *Πάτερ Ημών* με ρητορικές ερωτήσεις ο Ι. Χριστός *πληροφορεί* και πάλι για τον Θεό. Και μάλιστα η πρώτη εικόνα δεν είναι αυτή του Πατέρα που μεριμνά για το παιδί του, αλλά του φίλου που ζητά με *ΑΝΑΙΔΕΙΑ* (11, 8!) βοήθεια και μάλιστα όχι σε μια απειλητική στιγμή. Ακολουθεί η εικόνα του Πατέρα μιας φαμίλιας (Λκ. 11, 11 κε.). Ο Θεός δεν προσφέρει απλώς άρτο (επιούσιο) αλλά κατεξοχήν το Άγ. Πνεύμα!!!

Φινάλε Ενότητας 11, 1-13:

Σας λέω λοιπόν: «Ζητάτε και θα σας δοθεί, ψάχνετε και θα βρείτε, χτυπάτε την πόρτα και θα σας ανοιχτεί. Όποιος ζητάει παίρνει, όποιος ψάχνει βρίσκει, κι όποιος χτυπάει του ανοίγεται. Ποιος πατέρας από σας όταν του ζητήσει ο γιος του ψωμί, θα του δώσει πέτρα; ¹³Αν λοιπόν εσείς, παρ' όλο που είστε αμαρτωλοί, ξέρετε να δίνετε καλά πράγματα στα παιδιά σας, πολύ περισσότερο ο ουράνιος Πατέρας **θα δώσει το Άγιο Πνεύμα σε όσους του το ζητούν;**».

Ακολουθεί η περικοπή περί της καθυπόταξης του Βααλζεβούλ: άρα ΈΦΘΑΣΕ η Βασιλεία! (11, 20)

+ 12, 29-31: και ύμεϊς ΜΗ ζητεϊτε τί φάγητε καϊ τί πίητε καϊ μή μετεωρίζεσθε· ³⁰ταῦτα γάρ πάντα τὰ ἔθνη τοῦ κόσμου ἐπιζητοῦσιν, ὑμῶν δὲ ὁ Πατήρ οἶδεν ὅτι χρήζετε τούτων. ³¹**πλὴν ζητεϊτε τὴν Βασιλείαν Αὐτοῦ, καὶ ταῦτα προστεθήσεται ὑμῖν.**

Στον πυρήνα του Οδοιπορικού η Παραβολή του σπλαχνικού Πατέρα (15, 11 κε.)! Εμπεριέχονται η Παραβολή της χήρας και του δικαστή που την αφήνει να παρακαλεί πολύ καιρό προτού ενδώσει στα παρακάλια της (Λκ. 18, 1 κε.). Συμπέρασμα: ὁ δὲ Θεὸς οὐ μὴ ποιήσῃ τὴν ἐκδίκησιν τῶν ἐκλεκτῶν αὐτοῦ τῶν βοώντων αὐτῷ ἡμέρας καὶ νυκτός, καὶ μακροθυμεῖ ἐπ' αὐτοῖς; λέγω ὑμῖν ὅτι ποιήσῃ τὴν ἐκδίκησιν αὐτῶν ἐν τάχει. πλὴν ὁ Υἱὸς τοῦ Ἄνθρώπου ἐλθὼν ἄρα εὐρήσει τὴν πίστιν ἐπὶ τῆς γῆς; (18, 7-8 πρβλ. Αποκ. 6, 10) και εν συνεχείᾳ της προσευχῆς του Τελώνη (δέηση) και του Φαρισαίου (ευχαριστία) (18, 9-14)

Μόνον από τον Λουκά προέρχονται βασικές επικλήσεις της Εκκλησίας:
Δόξα εν Υψίστοις (2, 14. 19, 38)+ ὁ Θεός, ἰλάσθητί μοι τῶ ἀμαρτωλῶ (18, 13) +
Μνήσθητί μου ὅταν ἔλθῃς εἰς τὴν βασιλείαν σου (23, 42)
(+ Ωδὲς ὅπως «Μεγαλύνει η ψυχὴ μου». 1, 46-55. «Ευλογητός» 1, 67-79. «Νυν απολύεις» 2, 29)

III. ΑΝΑΛΥΣΗ ΤΩΝ ΣΤΙΧΩΝ ΤΟΥ ΠΑΤΕΡ ΗΜΩΝ

I. ΠΑΤΕΡΑ - ABBA!
(Γαλ. 4, 6 και Ρωμ. 8, 15)

12

Ήταν κάτι καινούργιο και ανήκουστο ότι ο Ιησούς τόλμησε να πραγματοποιήσει αυτό το βήμα. Μίλησε έτσι με τον Θεό όπως το παιδί με τον πατέρα του [...]. το αββά της προσφώνησης του Ιησού προς τον Θεό αποκαλύπτει την καρδιά της σχέσης Του με τον Θεό (σελ. 63). Ακόμη κι ο Παύλος διατηρεί την αραμαϊκή λέξη ABBA, προφανώς επειδή είχε για τον Ιησού ένα χαρακτήρα μοναδικό στο είδος του κι έτσι εκφραζόταν η μοναδική υϊκή συνείδησή Του.

Δεν αποκαλείται **Κύριος Σαβαώθ/ Στρατευμάτων**, Βασιλεύς του Ουρανού και της γης, Δύναμη υπέρτατη, (πρβλ. Ισλάμ: Θεός Ακμπάρ), Κινούν ακίνητο, αλλά **Πατέρας. Ο Θεός των Πατέρων του Αβραάμ και της Σάρας, του Ισαάκ και της Ρεβέκκας, ο ΩΝ (ΕΙΜΑΙ ΑΥΤΟΣ ΠΟΥ ΕΙΜΑΙ /ΣΥΝΥΠΑΡΧΩ) της Εξόδου είναι κατεξοχήν Πατέρας.**

Ο Ωριγένης είχε ήδη τον 2^ο αι. διατυπώσει αυτό που εξήρε ο Joachim Jeremias το 1966 όταν συνέγραψε για την ευχή/προσφώνηση Αββά, πατέρα (Μκ. 14, 36) του Ιησού ένα σημαντικό βιβλίο: ενώ στη φιλολογία της ιουδαϊκής φιλολογίας σχετικά με την προσευχή δεν απαντά καμιά μαρτυρία για την προσφώνηση του Θεού ως Πατέρα, ο Ιησούς με αυτόν τον τρόπο προσφωνούσε τον Θεό (με εξαίρεση την κραυγή του Σταυρού). Έχουμε να κάνουμε συνεπώς με την ίδια τη φωνή (*ipsissima vox*) του ιστορικού Ιησού (Abba σελ. 59).

Επιπροσθέτως καταδεικνύει ο Ιερεμίας ότι αυτή η λέξη «Αββά» ανήκει στην γλώσσα των παιδιών –είναι δηλ. ο τρόπος με τον οποίο το παιδί προσφωνεί τον πατέρα στην οικογένεια. Θα ήταν για την ιουδαϊκή ευαισθησία ασεβές και γι' αυτό αδιανόητο να προσφωνείται ο Θεός με μία λέξη **οικογενειακού χαρακτήρα, κάτι σαν το μπαμπά (daddy).**

Το τελευταίο στοιχείο σήμερα αμφισβητείται διότι ως abbi αποκαλούνταν και οι προφήτες (Δ΄Βασ. 2, 12. 6, 21. 13, 14. Δ΄Μακ. 7, 9) ενώ Πατήρ προσφωνείται σε ελληνικές Ευχές κατεξοχήν προς ο Δίας/Ζευς (Ομ. Ύμνοι 4. 368. Πίνδαρος Ολ. 7.87. Κλεάνθης Ύμνος). Σε αυτούς εξαίρεται, όμως, η πατριαρχική διάσταση!

Θεία Λειτουργία

Στη Θεία Λειτουργία του Ιωάννη του Χρυσοστόμου, που ξεκινά με την είσοδο στη Βασιλεία, πριν την εκφώνηση της Κυριακής Προσευχής ακούγεται η **πρό(σ)κληση**: *Καὶ καταξίωσον ἡμᾶς, Δέσποτα, μετὰ παρρησίας, ἀκατακρίτως **τολμᾶν** ἐπικαλεῖσθαι Σὲ τὸν ἐπουράνιον Θεὸν «Πατέρα» καὶ λέγειν.* Ἐχει προηγηθεῖ το ἐξῆς: ***Τὴν ἐνότητα τῆς πίστεως καὶ τὴν κοινωνίαν τοῦ Ἁγίου Πνεύματος αἰτησάμενοι, ἑαυτοὺς καὶ ἀλλήλους, καὶ πᾶσαν τὴν ζωὴν ἡμῶν Χριστῷ τῷ Θεῷ παραθώμεθα.***

13

ΠΑΤΕΡΑ - ΑΒΒΑ [2]

14

• Η φράση **Πατέρα** στην αρχή της Κυριακής Προσευχής αποτελεί έτσι **ΠΡΟΕΙΔΟΠΟΙΗΣΗ** προς εμάς του ίδιους: οφείλουμε να ζούμε ως παιδιά του Θεού, ως υιός και θυγατέρα.

• Στις ομιλίες του Ιησού φανερώνεται ο Πατέρας ως η πηγή όλων των αγαθών, ως κριτήριο του τέλειου-αληθινού ανθρώπου το εξής: *ἘΓΩ δὲ λέγω ὑμῖν· Ἀγαπᾶτε τοὺς ἐχθροὺς ὑμῶν καὶ προσεύχεσθε ὑπὲρ τῶν διωκόντων ὑμᾶς, ὅπως γένησθε υἱοὶ τοῦ Πατρὸς ὑμῶν τοῦ ἐν οὐρανοῖς, ὅτι τὸν ἥλιον αὐτοῦ ἀνατέλλει ἐπὶ πονηροὺς καὶ ἀγαθοὺς καὶ βρέχει ἐπὶ δικαίους καὶ ἀδίκους (Μτ. 5, 44-5 πρβλ. Παραβολὴ Κρίσης Μτ. 25).*

* Για τους σημερινούς ανθρώπους δεν είναι αυτονόητη η μεγάλη παρηγοριά της λέξης **Πατέρα** γιατί η εμπειρία του πατέρα είναι ποικιλοτρόπως είτε εντελώς απύσχα είτε σκοτισμένη από την ανεπάρκεια του πατέρα. Ο Θεός είναι κατεξοχήν Πατέρας του μονογενοῦς Του Υιού, πράγμα σκανδαλώδες για το Κοράνι. Στην Π.Δ. ο Θεός εμφανίζεται και ως μητέρα (Ησ. 49).

• Καταρχήν ο Θεός είναι ο Πατέρας μας, καθώς είναι **ο δημιουργός μας**. Όλοι (άνδρες και γυναίκες) είμαστε σύμφωνα με την **Εικόνα Του** (κάτι που επίσης απουσιάζει στο Κοράνι αφού δεν συνάδει με τον μονάρχη Θεό!). Επειδή Αυτός μας έχει πλάσει, εμείς ανήκουμε σε Αυτόν. Έστω κι αν έχουμε τόσους πολλούς και διαφορετικούς επίγειους πατέρες, προερχόμαστε όλοι από ένα μοναδικό (πατέρα) ο οποίος αποτελεί το μέτρο της πατρότητας και ταυτόχρονα την αρχή-προέλευσή της (Εφ. 3, 15).

• Οι Πατέρες εξ αυτού του σημείου ορμώμενοι αναφέρουν ότι ο Θεός δημιουργώντας τον άνθρωπο κατά την εικόνα Του, αποσκοπούσε εκ των προτέρων στο Χριστό. **Η αγάπη** μέχρις εσχάτων, *εἰς τέλος* (Ιω. 13, 1), την οποία επέδειξε ο κατεξοχήν Υιός του Πατέρα παραδομένος από Αυτόν στον εξευτελισμό και την οδύνη του Σταυρού, μας καταδεικνύει με την προσευχή για τους εχθρούς του τη φύση του Θεού Πατέρα. Είναι αυτή η αγάπη.

ΚΑΤΕΞΟΧΗΝ ΥΙΟΣ Ο ΧΡΙΣΤΟΣ, Ο ΟΠΟΙΟΣ ΑΝΕΦΕΡΕ: Ο ΠΑΤΗΡ ΜΟΥ ΚΑΙ ΠΑΤΕΡΑΣ ΥΜΩΝ (ΙΩ. 20,) ΥΙΟΘΕΣΙΑ ΔΙΑ ΤΟΥ ΑΙΜΑΤΟΣ ΤΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑ (ΑΡΡΑΒΩΝΑΣ ΤΟ ΠΝΕΥΜΑ)

ΠΑΥΛΟΣ

- **Γαλ. 4, 6 (σε αντίθεση προς την δουλεία στα στοιχεία του κόσμου):** Και επειδή είστε παιδιά του Θεού εξαπέστειλε ο Θεός το Πνεύμα του Υιού Του που σας δίνει παρρησία να φωνάζετε **Αββά Πατέρα μας!** (ίσως με την α' λέξη υπονοείται όλη η Κυριακή Προσευχή)
- **Ρωμ. 8, 14-17 (σε αντίθεση προς το κεφ. 7 όπου εξαίρεται η υπαρξιακή πάλη καλού και κακού):** ¹⁴ ὅσοι γὰρ Πνεύματι Θεοῦ ἄγονται, οὗτοι υἱοὶ Θεοῦ εἰσιν. ¹⁵ οὐ γὰρ ἐλάβετε πνεῦμα δουλείας πάλιν εἰς φόβον ἀλλὰ ἐλάβετε πνεῦμα υἱοθεσίας ἐν ᾧ κρᾶζομεν· **Αββα ὁ Πατήρ.** ¹⁶ αὐτὸ τὸ Πνεῦμα συμμαρτυρεῖ τῷ πνεύματι ἡμῶν ὅτι ἐσμὲν τέκνα Θεοῦ. ¹⁷ εἰ δὲ τέκνα, καὶ κληρονόμοι· κληρονόμοι μὲν Θεοῦ, συγκληρονόμοι δὲ Χριστοῦ, εἴπερ συμπάσχομεν ἵνα καὶ συνδοξασθῶμεν.

ΙΩΑΝΝΗΣ

- **Ιω. 1, 12:** Στους δικούς Του ήλθε αλλά οι δικοί Του δεν τον δέχτηκαν. **Σ' όσους όμως τον δέχθηκαν έδωσε εξουσία να γίνουν παιδιά του Θεού, σε όσους πιστεύουν στο Όνομά Του [...]** Ο μονογενής Γιος που διαρκώς είναι στην αγκαλιά του Πατέρα Εκείνος μας αποκάλυψε. Πρβλ. Α' Ιω. 3, 9: ⁹ Πᾶς ὁ γεγεννημένος ἐκ τοῦ Θεοῦ ἁμαρτίαν οὐ ποιεῖ, **ὅτι σπέρμα αὐτοῦ ἐν αὐτῷ μένει, καὶ οὐ δύναται ἁμαρτάνειν, ὅτι ἐκ τοῦ Θεοῦ γεγέννηται.**
- **Ιω. 8, 34-35. 44:** καθέννας που πράττει την αμαρτία είναι δούλος της αμαρτίας. Κι ο δούλος δε μένει στο σπίτι παντοτινά. Ο Υιός μένει παντοτινά. **Εσεῖς κατάγεστε από τον πατέρα σας τον διάβολο** και τις επιθυμίες του πατέρα σας θέλετε να κάνετε. Εκείνος από την αρχή ήταν ανθρωποκτόνος και δεν στέκεται στην αλήθεια διότι δεν υπάρχει αλήθεια μέσα του (Ησ. 10, 2-4).
- **Ι. Χρυσόστομος:** ἄνθρωπέ μου ονομάζεις τον Θεό Πατέρα; καλὰ το κάνεις. Διότι είναι Πατέρας όλων. Αλλά φρόντιζε να πράττεις τα έργα που αρέσουν στον Πατέρα σου. Εάν όμως πράττεις κακά έργα είναι φανερό ότι ονομάζεις πατέρα το διάβολο.

ΠΑΡΟΥΣΙΑ ΤΟΥ ΠΝΕΥΜΑΤΟΣ ΤΟΥ
ΣΤΗΝ ΚΑΡΔΙΑ ΜΑΣ

ΡΙΖΟΣΠΑΣΤΙΚΗ ΑΠΑΙΤΗΣΗ ΓΙΑ
ΑΠΕΜΠΛΟΚΗ ΑΠΌ ΣΑΡΚΙΚΟΥΣ
ΔΕΣΜΟΥΣ

- Μτ. 8, 21-22 ²¹ ἕτερος δὲ τῶν μαθητῶν [αὐτοῦ] εἶπεν αὐτῷ· **Κύριε, ἐπίτρεψόν μοι πρῶτον ἀπελθεῖν καὶ θάψαι τὸν πατέρα μου.** ²² ὁ δὲ Ἰησοῦς λέγει αὐτῷ· **Ἀκολούθει μοι καὶ ἄφες τοὺς νεκροὺς θάψαι τοὺς ἑαυτῶν νεκροὺς (μοναδική στις η απαγόρευση κηδείας/φροντίδας του τεθνεώτος πατέρα, που θεωρούνταν ύψιστη υποχρέωση του τέκνου!)** - εκπλήρωση της εντολής της Τορά Του Μωυσέως- **Τίμα τὸν πατέρα σου** (Ἐξ. 20, 12) που σεβάσθηκε και ο Ηλίας (Γ' Βασ. 19, 20).
- Μτ 23, 9: **καὶ πατέρα μὴ καλέσητε ὑμῶν ἐπὶ τῆς γῆς, εἷς γὰρ ἐστὶν ὑμῶν ὁ Πατήρ ὁ οὐράνιος.**

Εδώ η προσφώνηση Πατέρα αφορά μάλλον στους δασκάλους - ραβίνους.

II. ΤΟ ΛΕΞΙΔΙΟ ΗΜΩΝ

Μόνον ο Ιησούς μπορούσε με απόλυτο κύρος να πει ο **Πατέρας Μου** γιατί μόνον αυτός είναι μονογενής Υιός, ομοούσιος με τον Πατέρα. Εμείς απεναντίας πρέπει να λέμε: **Πατέρα μας**. Μόνο στο εμείς των μαθητών, μπορούμε και εμείς να αποκαλέσουμε το Θεό Πατέρα, γιατί γινόμαστε πραγματικά παιδιά Θεού μόνο μέσω της κοινωνίας με τον Ι. Χριστό. Έτσι η λέξη **ἡμῶν** είναι εξαιρετικά απαιτητική: **μας προκαλεί να πραγματοποιήσουμε έξοδο από την κρυψίνοια του εγώ μας και να εισέλθουμε στην κοινωνία των άλλων παιδιών του Θεού**. Απαιτεί έτσι από μας να διαγράψουμε το ατομιστικά δικό μας, αυτό που διαιρεί και να αποδεχτούμε τον άλλο και τους άλλους ανοίγοντας το αυτί και τη καρδιά μας.

Με τη μικρή λέξη «ημῶν» και την έχθρα εκμηδενίζει και **συμπιέζει την απόγνωση και ξεριζώνει το φθόνο** μηδενίζει και φέρνει στη θέση τους τη μητέρα όλων των αγαθών, την **αγάπη**, εξορίζει την ανισότητα από τα ανθρώπινα πράγματα και δείχνει την πλήρη ομοτιμία του βασιλιά με το φτωχό, αφού στα μέγιστα και βασικότερα **μετέχουμε όλοι εξίσου**. Τί βλάβη μπορεί να προέλθει από τη γήινη συγγένεια μας, όταν μας συνδέει όλους η άνω συγγένεια και κανένας δεν έχει περισσότερο από τον άλλον, ο πλούσιος από τον φτωχό, ο κύριος από το δούλο, ο άρχοντας από τον υπήκοο, ο βασιλιάς από τον στρατιώτη, ο φιλόσοφος από το βάρβαρο, και ο σοφός από τον αγράμματο; **Χάρισε μια ευγενική καταγωγή σε όλους**, θεωρώντας άξιο να ονομασθεί όμοια Πατέρας όλων (Ι. Χρυσόστομος).

Με το **λεξίδιο ἡμῶν** λέμε **Ναι στη ζώσα Εκκλησία**, στην οποία ο Κύριος ήθελε να συνάξει την καινούργια του οικογένεια. Έτσι η Κυριακή Προσευχή είναι κάτι το αυστηρά προσωπικό και ταυτόχρονα η απόλυτη προσευχή της Εκκλησίας. Με το **Πάτερ ημών** προσευχόμαστε απολύτως με την καρδιά μας αλλά και ταυτόχρονα σε κοινωνία με τη μεγάλη οικογένεια του Θεού, με **τους ζωντανούς και τους κεκοιμημένους**, με τους ανθρώπους όλων των τάξεων, των πολιτισμών των φυλών. Αυτή η προσευχή μας συγκροτεί σε μία οικογένεια πέρα από κάθε σύνορο.

15

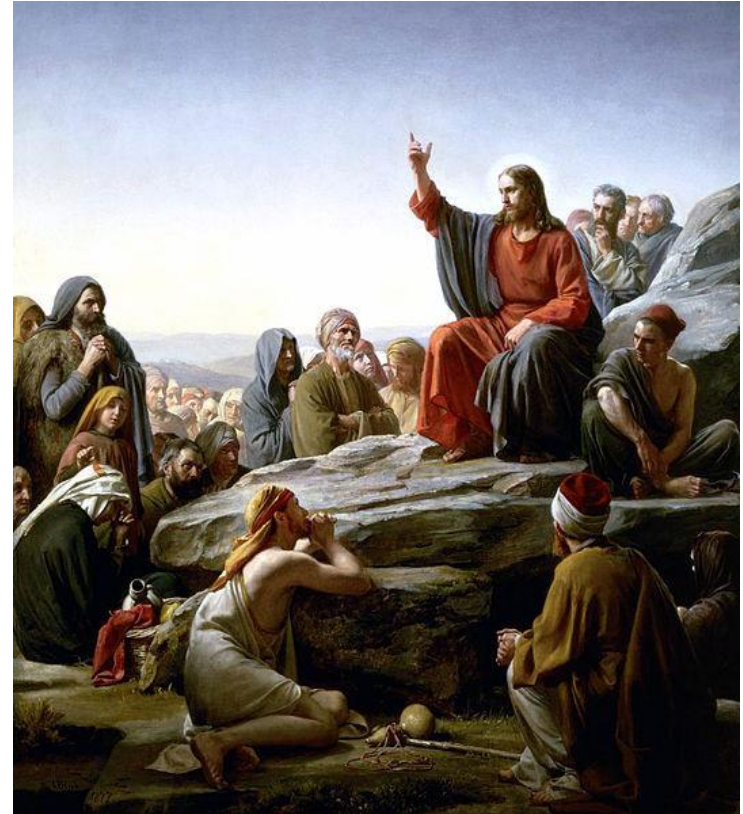
ΗΜΩΝ- ΔΙΚΕ ΜΑΣ (μόνον στον
Ματθαίο)
πρβλ. τον αρτον ημων δοσ ημιν!

ΚΑΘΕΤΗ ΚΑΙ ΟΡΙΖΟΝΤΙΑ ΔΙΑΣΤΑΣΗ
ΤΗΣ ΠΡΟΣΕΥΧΗΣ

*Γρηγόριος Νύσσης: Μου φαίνεται όμως πώς η φράση αυτή κρύβει μέσα της κι ένα άλλο βαθύτερο νόημα. Μας υπενθυμίζει δηλαδή **και την πατρίδα** από την οποία εξοριστήκαμε και την αρχοντιά από την οποία διωχτήκαμε. Είναι σ' όλους γνωστή η Ιστορία η σχετική με το νέο εκείνο πού απομακρύνθηκε από την πατρική εστία και παραδόθηκε μόνος τον στη ζωή πού ταιριάζει στα γουρούνια. Σ' αυτήν (Λουκά ιε' 11-32) εξιστορεί ο Κύριος την ανθρώπινη αθλιότητα, με το να διηγείται την απομάκρυνση και την ασωτία του. Και δεν τον επαναφέρει ενωρίτερα στην αρχική ευτυχία, παρά μόνο αφού συνειδητοποιήσει το τωρινό τον κατάντημα και έλθει στα λογικά του και σκεφθεί τα λόγια της μετάνοιας. Κι αυτά έμοιαζαν κάπως με τα λόγια της Προσευχής. Γιατί τότε είπε: **«Πατέρα, αμάρτησα στον ουρανό και μπροστά σου»**. Δε θα 'λεγε στην εξομολόγηση πώς αμάρτησε στον ουρανό, αν δεν πίστευε ακλόνητα πώς πατρίδα του είναι ο ουρανός, πού, με το να τον εγκαταλείψει, αμάρτησε. Γι' αυτό και η διατύπωση μιας παρόμοιας εξομολόγησης κάνει τον πατέρα να διατεθεί ευνοϊκά απέναντι του, ώστε και να τρέξει κοντά του και με φιλιά να τον υποδεχτεί. Και να τον ντύσει όχι με άλλη, αλλά με την -ίδια στολή πού φορούσε πριν, την οποία στερήθηκε με την παρακοή. Γιατί όταν δοκίμασε τον απαγορευμένο καρπό, αντίκρισε τον εαυτό του γυμνό. Αλλά και το **δαχτυλίδι**, με το σκάλισμα πού φέρει στην εσωτερική κοίλη επιφάνεια του συμβολίζει την εκ νέου παραλαβή της εικόνας.[...] **Δεν είναι τοπικός ο χωρισμός του θείου από το ανθρώπινο, ώστε να χρειάζεται να βρούμε κάποιο τρόπο και μέθοδο που να μεταστεγάζει τούτο το βαρύ και συμπαγές και χωματένιο σαρκίο στην ασώματη, νοερή διαμονή.** [...] Ο χωρισμός βρίσκεται μόνο στη θέληση του ανθρώπου και γίνεται εκεί που θα κλίνει η επιθυμία.

III. ΟΥΡΑΝΟΣ (HEAVEN ≠ SKY)

16

Πατέρας που βρίσκεται στον Ουρανό, άρα υψηλός δοξασμένος! (μάλλον όχι αντίθεση προς το όρος Σιών). Σύμφωνα με τον Ματθαίο που κάνει συνήθως λόγο για τη βασιλεία ΤΩΝ ΟΥΡΑΝΩΝ (Μτ. 11, 25, 12, 46-50 Ησ. 57, 15, 28, 20). Δεν σημαίνει την απόσταση του Θεού αλλά την υπερβατικότητά του, είναι αδύνατον να ταυτιστεί μ' οποιοδήποτε μέγεθος δόξα αυτού του κόσμου (Αγουρίδης).

IV. ΑΓΙΑΣΘΗΤΩ ΤΟ ΟΝΟΜΑ ΣΟΥ

17

Ιεζ. 36: kiddush ha-schem

Βουνά του Ισραήλ ακούστε τον λόγο του Θεού!!!

Το Όνομα του Θεού βεβηλώνεται από τον λαό Του που ζει παραβιάζοντας την τάξη της Δημιουργίας και αυτοκατα-στρέφεται. Έτσι διασκορπίζεται στους λαούς, οι οποίοι χλευάζουν τον Θεό Του. Γι' αυτό κι επεμβαίνει ο ίδιος ο Γιαχβέ. Συνάζει τον λαό και τους χορηγεί καινούργια καρδιά και νέο πνεύμα για ν' ακολουθεί τους νόμους και τις εντολές. *Τότε θα αισθάνεστε αηδία για την αμαρτία σας. Η χώρα η ρημαγμένη θα γίνει σαν τον κήπο της Εδέμ. Και θα μάθουν ότι εγώ είμαι ο Κύριος!!!*

Η πρώτη παράκληση της Κυριακής Προσευχής υπογραμμίζει ότι το κατεξοχήν ζητούμενο της προσευχής δεν είναι η ικανοποίηση των αιτημάτων, άρα των αναγκών και επιθυμιών μας. μας υπενθυμίζει τη δεύτερη εντολή του Δεκαλόγου: **δεν πρέπει να βεβηλώνουμε το όνομα του Θεού.** Αλλά ποιο είναι το όνομα του Θεού; το όνομα παρέχει τη δυνατότητα της κλήσης. **Παράγει σχέση.** Όταν ο Αδάμ ονοματίζει τα ζώα αυτό δε σημαίνει ότι καθορίζει την ουσία τους αλλά ότι τα εντάσσει στον κόσμο του, τα κάνει ικανά να κληθούν. Από αυτό το σημείο κατανοούμε τώρα τη θετική διάσταση του ονόματος του Θεού: ο Θεός παράγει σχέση ανάμεσα σε Αυτόν και εμάς. Κάνει τον εαυτό του κλητό. Συσχετίζεται μαζί μας και μας ενώνει σε κοινωνία με Αυτόν.

Με αυτήν την ευχή σχετικοποιούνται επίσης τα ονόματα όλων των άλλων επίγειων Μεσσιών που επαγγέλλονται άρτον και θέαμα και έναν επίγειο Παράδεισο! Στον Ιουδαϊσμό το **kiddush ha-schem**, ο αγιασμός του Ονόματος, συνδέεται με την εφαρμογή των εντολών, την προφορά των ευχών, τη θυσία της ζωής. Σημαίνει τη μαρτυρία και το μαρτύριο. **ΑΡΑ ΥΠΟΚΕΙΜΕΝΟ ΤΟΥ ΑΓΙΑΣΘΗΤΩ ΕΙΝΑΙ ΚΑΤΑΡΧΑΣ Ο ΘΕΟΣ ΚΑΙ ΚΑΤ' ΑΔΕΥΤΕΡΟΝ Ο ΑΝΘΡΩΠΟΣ.** (πρβλ. Ησ. 29, 23. 52, 5).

ΤΟ ΑΓΙΑΣΘΗΤΩ ΜΕ ΤΗΝ ΕΝΝΟΙΑ ΤΗΣ ΔΟΞΟΛΟΓΙΑΣ ΜΕΤΑ ΑΠΟ ΜΙΑ ΦΑΝΕΡΩΣΗ ΤΟΥ ΜΕΓΑΛΕΙΟΥ ΤΟΥ ΑΛΗΘΙΝΟΥ ΘΕΟΥ

Ψ. 98 [99], 1-3:

Ὁ Κύριος **ἐβασίλευσεν**

ὀργιζέσθωσαν λαοί

ὁ καθήμενος ἐπὶ τῶν Χερουβιν

σαλευθήτω ἡ γῆ

²Κύριος ἐν Σιών μέγας καὶ ὑψηλός

ἐστὶν ἐπὶ πάντας τοὺς λαούς

³Ἐξομολογησάσθωσαν τῷ ὀνόματί

σου τῷ μεγάλῳ ὅτι φοβερόν καὶ

ἅγιόν ἐστὶν

(Μασ. το ὄνομά σου Κύριε θα

εξυμνοῦν το τρομερό και το μεγάλο:

να είσαι Ἄγιος!)

Ησ. 6, 3-4: ΟΡΑΜΑ του ΓΙΑΧΒΕ ΩΣ
ΒΑΣΙΛΕΑ ΣΤΟ ΝΑΟ ΑΠΟ ΤΟΝ ΗΣΑΪΑ.

³ καὶ ἐκέκραγον ἕτερος πρὸς τὸν

ἕτερον καὶ ἔλεγον

ἅγιος ἅγιος ἅγιος

Κύριος Σαβαώθ

πλήρης πᾶσα ἡ γῆ τῆς δόξης αὐτοῦ

⁴ καὶ ἐπήρθη τὸ ὑπέρθυρον ἀπὸ τῆς

φωνῆς ἧς ἐκέκραγον καὶ ὁ οἶκος

ἐπλήσθη καπνοῦ

Ἀκολουθεῖ ἡ εξουσιοδότηση να

κηρύξει στον λαό

**Ο ΘΕΟΣ, Ο ΟΠΟΙΟΣ ΑΝΩΤΕΡΩ ΔΕΝ ΑΠΟΚΑΛΕΙΤΑΙ ΠΑΤΕΡΑΣ, ΠΡΩΤΑ
ΒΑΣΙΛΕΥΕΙ ΚΑΙ ΜΕΤΑ ΑΓΙΑΖΕΤΑΙ-ΔΟΞΑΖΕΤΑΙ ΑΠΟ ΤΑ ΣΕΡΑΦΕΙΜ ΕΙΤΕ ΚΑΙ ΑΠΟ
ΤΑ ΕΘΝΗ ΤΑ ΟΠΟΙΑ ΕΝΩΠΙΟΝ ΤΗΣ ΜΕΓΑΛΕΙΟΤΗΤΑΣ ΤΗΣ ΠΑΡΟΥΣΙΑΣ ΤΟΥ
ΑΝΑΓΚΆΖΟΝΤΑΙ ΝΑ ΑΙΝΈΣΟΥΝ ΤΟ ΤΡΟΜΕΡΌ ΤΟΥ ΟΝΟΜΑ ΜΕ ΤΟ ΑΓΙΟΣ.
Η ΕΙΣΟΔΟΣ ΤΟΥ ΙΗΣΟΥ ΩΣ **ΒΑΣΙΛΕΑ-ΥΙΟΥ ΔΑΥΙΔ** ΣΤΗΝ ΙΕΡΟΥΣΑΛΗΜ ΚΑΙ ΤΟ
ΝΑΟ ΠΑΝΗΓΥΡΙΣΤΗΚΕ ΜΕ ΤΟ ΩΣΑΝΝΑ (ΠΟΥ ΠΛΕΟΝ ΗΤΑΝ ΔΟΞΟΛΟΓΙΑ ΚΑΙ
ΌΧΙ ΙΚΕΣΙΑ-ΣΩΣΟΝ) ΕΝΩ ΣΤΟ ΛΟΥΚΑ ΜΕ **ΤΟ ΔΟΞΑ ΕΝ ΥΨΙΣΤΟΙΣ**. ΑΚΟΛΟΥΘΗΣΕ
Η ΣΤΑΥΡΩΣΗ ΚΑΙ Ο ΔΟΞΑΣΜΟΣ ΜΕ ΤΗΝ ΑΝΑΣΤΑΣΗ.**

ΑΓΙΑΣΜΟΣ ΟΝΟΜΑΤΟΣ = ΔΟΞΑΣΜΟΣ ΠΡΟΣΩΠΟΥ (ΠΡΒΛ. ΙΩ. 12, 28) ΜΕΣΩ ΤΩΝ ΘΥΣΙΑΣΤΙΚΩΝ ΠΡΑΞΕΩΝ ΤΩΝ ΕΧΟΝΤΩΝ ΤΟ ΟΝΟΜΑ ΤΟΥ

- **Μτ. 5, 16: οὕτως λαμψάτω τὸ φῶς ὑμῶν ἔμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων, ὅπως ἴδωσιν ὑμῶν τὰ καλὰ ἔργα καὶ δοξάσωσιν (Σ.τ.Υ. ὄχι εσάς ἀλλά) τὸν Πατέρα ὑμῶν τὸν ἐν τοῖς οὐρανοῖς.**
- **Λευ. 19, 2: ἅγιοι ἔσεσθε ὅτι ἐγὼ ἅγιος Κύριος ὁ Θεὸς ὑμῶν.**

• *Κανείς δεν θα ήταν άπιστος εάν οι Χριστιανοί πίστευαν πραγματικά τον Θεό ως Πατέρα τους και τον Χριστό ως Κύριό τους.*

Ι. ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΣ

Ο ΑΓΙΑΣΜΟΣ ΣΤΗΝ Κ.Δ. ΔΕΝ ΝΟΕΙΤΑΙ ΩΣ ΜΗ ΜΟΛΥΝΣΗ ΑΠ' Ο,ΤΙ ΕΙΝΑΙ ΑΚΑΘΑΡΤΟ [ΤΡΟΦΗ, ΓΥΝΑΙΚΑ, ΕΘΝΙΚΟΣ] ΑΛΛΑ ΩΣ ΘΥΣΙΑΣΤΙΚΗ ΑΓΑΠΗ - ΔΙΑΚΟΝΙΑ ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΑΛΛΟΝ ΤΟΝ «ΑΚΑΘΑΡΤΟ»!

V. ΕΛΘΕΤΩ Η ΒΑΣΙΛΕΙΑ ΣΟΥ!

18

- Η εβραϊκή λέξη *malikut* που προϋποτίθεται είναι όνομα δράσης (*nomen actionis*) και σημαίνει - όπως και η ελληνική λέξη «βασιλεία»- την ενέργεια, την κυριότητα, την κυριαρχία του βασιλιά! Έτσι καταρχάς δε γίνεται λόγος για ένα επικείμενο βασίλειο ή για κάποια αυτοκρατορία που πρέπει να εγκατασταθεί μέσω **Σταυροφοριών** (όπως συνέβη στην Ιστορία), αλλά για την κυριαρχία του Θεού στον κόσμο, η οποία μέσω της παρουσίας του Ιησού πραγματοποιείται στην ιστορία με καινούργιο τρόπο. Καθώς λοιπόν η μετάφραση *Βασιλεία/Βασίλειο Θεού* (VULGATA: **adveniat REGNUM tuum/** Λούθηρος: *Dein REICH/*Ράιχ *komme*) είναι ανεπαρκής, θα ήταν καλύτερο να ομιλεί κανείς για την κυριότητα του Θεού-**Πατέρα**, για έναν κόσμο δικαιοσύνης, ελευθερίας και αγάπης!
- Η παραπάνω άποψη του G. Dalman (*Die Worte Jesu 1898*) που υιοθετήθηκε από όλα τα Λεξικά σήμερα αμφισβητείται καθώς στα Ευαγγέλια ο όρος συνδυάζεται με το είσελθεῖν (Μκ. 10, 15. Λκ. 13, 24-30), παρουσιάζεται ως θησαυρός ή δώρο, γίνεται λόγος για κληρονομία (Μτ. 5) ή για έλευση αλλά και απόρριψη στη γέεννα (Μκ. 9, 42-8. Μτ. 8, 11. Λκ. 13, 28 κε). Σήμερα γίνεται λόγος για βασιλεία και με τη στατική έννοια του χώρου.

Η ΒΑΣΙΛΕΙΑ ΣΤΗΝ ΠΑΛΑΙΑ ΔΙΑΘΗΚΗ

Η διακήρυξη της Βασιλείας του Θεού θεμελιώνεται - όπως και ολόκληρο το ευαγγέλιο του Ιησού - στην Π.Δ. η οποία εκλαμβάνεται ως ολότητα κινούμενη προοδευτικά από τις απαρχές της ιστορίας και τον Αβραάμ μέχρι και τον Ιησού που συνιστά το πλήρωμα των καιρών.

Εκεί ακριβώς απαντούν **οι λεγόμενοι ενθρονιστήριοι Ψαλμοί** οι οποίοι διακηρύττουν τη βασιλεία του Θεού (Γιαχβέ) που κατανοείται κοσμολογικά-οικουμενικά και την οποία ο Ισραήλ αποδέχεται με τη λατρεία (Ψ. 46· 92· 95· 96· 97· 98 Ο').

Από τον 6^ο αι. π. Χ. ενόψει των καταστροφών που ενσκήπτουν στην ιστορία του Ισραήλ, η Βασιλεία του Θεού αποτελεί αντικείμενο της μελλοντικής ελπίδας. Στο **βιβλίο του Δανιήλ - 2^{ος} αι. π. Χ.** γίνεται λόγος για τη βασιλεία που είναι παρούσα. Πάνω από όλα όμως διακηρύσσεται μία μελλοντική ελπίδα όπου δεσπόζει η μορφή του **Υιού του Ανθρώπου** που λαμβάνει τη βασιλεία.

ΒΑΣΙΛΕΙΕΣ ΤΗΣ ΓΗΣ ΚΑΙ ΥΙΟΣ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ

ΔΑΝΙΗΛ 2+4+ 7

19

Ο ΔΑΝΙΗΛ ΣΕ ΜΙΑ ΕΠΟΧΗ ΚΡΙΣΗΣ ΒΛΕΠΕΙ **ΚΑΤΑΡΧΑΣ ΤΕΣΣΕΡΑ ΘΗΡΙΑ** ΠΟΥ ΣΥΜΒΟΛΙΖΟΥΝ ΤΟΥΣ ΠΛΑΝΗΤΑΡΧΕΣ ΚΑΙ ΤΙΣ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΕΣ ΤΟΥΣ. ΠΡΟΕΡΧΟΝΤΑΙ ΑΠΟ ΤΟ ΧΑΟΣ ΑΛΛΑ Ο ΟΥΡΑΝΟΣ ΤΟΥΣ ΣΥΝΤΡΙΒΕΙ.

ΕΜΦΑΝΙΖΕΤΑΙ **ΜΙΑ ΚΑΙΝΟΥΡΓΙΑ ΒΑΣΙΛΕΙΑ** ΠΟΥ ΠΡΟΕΡΧΕΤΑΙ ΑΠΟ ΤΟΝ ΟΥΡΑΝΟ, ΔΕΝ ΕΙΝΑΙ ΑΝΘΡΩΠΙΝΟ ΔΗΜΙΟΥΡΓΗΜΑ ΑΛΛΑ ΕΙΝΑΙ ΓΗΙΝΗ ΚΑΙ ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΑ ΑΝΘΡΩΠΙΝΗ. ΔΙΝΕΤΑΙ ΣΤΟΝ ΛΑΟ ΚΑΙ ΤΟΥΣ ΑΓΙΟΥΣ ΤΟΥ ΥΨΙΣΤΟΥ (7, 27).

Ο ΥΙΟΣ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ ΣΥΜΒΟΛΙΖΕΙ ΜΙΑ ΒΑΣΙΛΕΙΑ ΧΩΡΙΣ ΚΑΤΑΠΙΕΣΗ, ΕΚΜΕΤΑΛΛΕΥΣΗ, ΘΗΡΙΩΔΙΑ, ΣΠΙΡΑΛ ΒΙΑΣ.

20

Ο **Αντίοχος ο Επιφανής** (τέ. η «επιφάνεια του Θεού» 215 π. Χ. – 164 π.Χ.) με την ενέργεια του να υψώσει βωμό του Δία στο Ναό, το **βδέλυγμα** της ερημώσεως, προκάλεσε την αντίσταση των Ιουδαίων και κυριαρχεί στο όραμα του Δανιήλ.

Βασιλεία στον Ιουδαϊσμό

- Στον Ιουδαϊσμό της εποχής του Ιησού απαντά ο όρος *βασιλεία του Θεού* στην ιεροσολυμητική λατρεία του Ναού και της Συναγωγής, στο ραβινισμό και στο Κουμράν. Ο ευλαβής Ιουδαίος καθημερινά προσεύχεται με το *Σεμά Ισραήλ*:

***Ἄκουε Ἰσραὴλ Κύριος ὁ Θεὸς ἡμῶν
Κύριος εἷς ἐστὶν καὶ ἀγαπήσεις Κύριον
τὸν Θεόν σου ἐξ ὅλης τῆς καρδίας σου
καὶ ἐξ ὅλης τῆς ψυχῆς σου καὶ ἐξ ὅλης
τῆς δυνάμεώς σου καὶ ἔσται τὰ ῥήματα
ταῦτα ὅσα ἐγὼ ἐντέλλομαί σοι σήμερον
ἐν τῇ καρδίᾳ σου καὶ ἐν τῇ ψυχῇ σου (Δτ.
6, 14· 11, 13· Αρ. 15, 37-41).***

- Αυτή η Ευχή δεν είναι μόνο λόγος αλλά ανάληψη του ζυγού της βασιλείας, Με αυτήν ο προσευχόμενος αποδέχεται την κυριαρχία του Θεού και διά της πράξης του αυτή εισέρχεται στον κόσμο. Αυτός γίνεται φορέας της, αυτή προσδιορίζει την καθημερινότητά του και στο σημείο αυτό γίνεται παρούσα στον κόσμο.

21

ΣΤΟ ΚΑΝΤΙΣ ΓΙΝΕΤΑΙ Η ΕΥΧΗ Η ΒΑΣΙΛΕΙΑ ΝΑ ΕΛΘΕΙ ΣΥΝΤΟΜΑ ΣΤΙΣ ΜΕΡΕΣ ΜΑΣ.

(Πρβλ. Ανάλ. Μωυσή 10.1-10. Ιωβηλ. 1.28. Α' Ενώχ 25.3. Σίβ. 3.47-50).

Στο Καντίς προσεύχεται μια κοινότητα που ζει μέσα στο σκοτάδι του παρόντα αιώνα για να έλθει το πλήρωμα. Στην Κυριακή προσευχή η κοινότητα ξέρει **ότι η αλλαγή ήδη ανέτειλε** και τώρα παρακαλεί για την πλήρη αποκάλυψη αυτού που της ήδη δωρήθηκε.

Μια ενδιαφέρουσα Παραλλαγή

• Ο Άγ. Γρηγόριος Νύσσης καταγράφει την παραλλαγή που απαντά και σε κάποια νεότερα χειρόγραφα: **Ἐλθέτω τὸ Πνεῦμα σου τὸ ἅγιον ἐφ' ἡμᾶς καὶ καθαρισάτω ἡμᾶς** (PG 44.115. Πρβλ. Μαξίμου Ομολογητοῦ PG. 90.885B). Ἦδη επισημάνθηκε ὅτι στον Λουκά ο Θεός-Πατέρας σε αντίθεση προς τον επίγειο πατέρα το κατεξοχὴν δῶρο που χορηγεῖ εἶναι το Πνεῦμα.

• Στην *Αποκάλυψη* το Πνεῦμα με τη Νύμφη-Εκκλησία κραυγάζουν Ἀμήν, **Ἔρχου Κύριε Ἰησοῦ** (22, 20)! Ο Παῦλος τοποθετεῖ στον Επίλογο της Α' Κορινθίους την ἴδια προσευχή στην αραμαϊκὴ εκδοχή, που μπορεῖ βέβαια να χωριστεῖ διαφορετικὰ ἀρα και να κατανοηθεῖ: **Μαράνα θά** (Κύριε ἔλα) ἢ **Μαράν αθά** (ο Κύριος ἔχει ἤδη ἔλθει). Στη διπλὴ εκδοχή των αναγνώσεων διαφαίνεται σαφῶς το ἰδιάζον της χριστιανικῆς αναμονῆς. Εἶναι ἡ κραυγὴ ἔλα! Και ταυτόχρονα ἡ γεμάτη ευχαριστία βεβαιότητα *ἤδη ἦλθε*.

• Από τη *Διδαχὴ των Δώδεκα Αποστόλων* (το 100 μ.Χ.) γνωρίζουμε ὅτι αὐτὴ ἡ κραυγὴ ἀνήκε στις λειτουργικὲς προσευχὲς του ευχαριστιακοῦ δείπνου της ἀρχέγονης Εκκλησίας και σε αὐτὴ ἐπίσης παραδίδεται με συγκεκριμένο τρόπο ἡ ἐνότητα και των δύο αναγνώσεων. Οι χριστιανοί προσεύχονται για την οριστικὴ ἔλευση του Ἰησοῦ και ταυτόχρονα βιώνουν με χαρά και αἴνο ὅτι αὐτὸ προλαμβάνεται ἤδη στο παρόν και ὅτι στο παρόν εμφανίζεται στο μέσον ἡμῶν.

22

Για την Εκκλησία ἡ παρουσία του **Πνεύματος** σημαίνει τὴν προληπτικὴν παρουσία της **Βασιλείας** ἡ ὁποία βιώνεται στη Λατρεία της, ὅπου και ἡ **ἐλευση του Ἰ. Χριστοῦ** διὰ της **Ευχαριστίας**.

Στον ὀρθόδοξο χώρο ἡ ἐμπειρία της Β.Θ. συνδέεται με τὴν θέα του ἀκτίστου φωτός της Μεταμορφώσεως.

Χρυσόστομος: Τὸ μὴ προσηλώσθαι τοῖς ὀρωμένοις, μηδὲ μέγα τι παρόντα ἠγεῖσθαι, ἀλλ' ἐπέιγεσθαι πρὸς τὸν Πατέρα καὶ τῶν μελλόντων ἀφίεσθαι.

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΕΡΜΗΝΕΙΑΣ ΤΟΥ ΟΡΟΥ *ΒΑΣΙΛΕΙΑ ΤΟΥ ΘΕΟΥ (ΒΘ)*

1. Χριστολογική

Ο Ωριγένης προσδιόρισε τον Ιησού ως την *αυτοβασιλεία*. Ο ίδιος ο Ιησούς είναι η βασιλεία. Η βασιλεία δεν αποτελεί ένα αντικείμενο, δε συνιστά έναν κυριαρχικό χώρο, όπως τα κοσμικά βασίλεια. η ΒΘ αλληλοπεριχωρείται με το Πρόσωπο. Είναι Αυτός. Ο όρος ΒΘ έτσι θα μπορούσε να είναι μία κρυμμένη Χριστολογία. Με τον τρόπο με τον οποίο ομιλεί ο Ιησούς για τη ΒΘ οδηγεί τους ανθρώπους στο ανήκουστο· στο ότι *εν Αυτώ* (εντός αυτού και διά αυτού) ο ίδιος ο Θεός κατοικεί ανάμεσα στους ανθρώπους,

2. Ιδεαλιστική - μυστικιστική

Και αυτή η ερμηνευτική κατανόηση ανήκει στον Ωριγένη και θεωρεί τη ΒΘ εγκατεστημένη στο εσωτερικό του ανθρώπου: δεν εντοπίζεται κάπου στο γεωγραφικό χάρτη. Δεν είναι βασιλεία όμοια με τα κοσμικά βασίλεια. Ο χώρος της εντοπίζεται στο εσωτερικό του ανθρώπου. Εκεί αναπτύσσεται και από εκεί επενεργεί. Το *έντός ύμῶν*, δεν έχει αυτή την έννοια στο Λκ. 17, 21 (που απευθύνεται σε Φαρισαίους) σημαίνει την παρουσία του Χριστού ανάμεσά τους.

3. Εκκλησιαστική

Με διαφορετικούς τρόπους σχετίζονται και περισσότερο ή λιγότερο αλληλοπεριχωρούνται η βασιλεία του Θεού με την Εκκλησία.

4. Ριζοσπαστικά εσχατολογική (konsequente Schweitzer)

Αναγγελία του συντόμου τέλους του Σύμπαντος και της ανατολής του καινούργιου κόσμου του Θεού, δηλ. της κυριαρχίας Του. Ο Ιησούς απλώς ήθελε πει: σήμερα ζούμε το ελάχιστο, το ποταπό. Ξαφνικά όμως με τρομερό πάταγο θα εμφανιστεί κάτι το εντελώς διαφορετικό.

5. Πραγματοποιηθείσα Εσχατολογία (Realized Eschatology Dodd)

Επί τη βάσει των αορίστων, όπως *ἔφθασε...*, ο Ιησούς διακήρυξε μέσω των παραβολών και των δυνάμεων/εξορκισμών ότι ήλθε/ έφθασε ήδη η βασιλεία.

6. ΕΝΔΙΪΑΜΕΣΕΣ ΑΠΟΨΕΙΣ:

Ο Kummel ισχυρίστηκε ότι τα Έσχατα ήδη εγκαινιάστηκαν αλλά θα τελειωθούν στο μέλλον. Πρβλ. Jeremias "sich realisierende Eschatologie", Florovsky - Hunter "Inaugurated Eschatology", Fuller "Proleptic Eschatology", G.E. Ladd's "Eschatology of Biblical Realism", Πατρώνος, Λατρευτική Εσχατολογία. Η ΑΠΟΦΑΣΙΣΤΙΚΗ ΜΑΧΗ ΕΧΕΙ ΔΟΘΕΙ-Η ΗΜΕΡΑ ΤΗΣ ΝΙΚΗΣ ΔΕΝ ΗΡΘΕ ΑΚΟΜΗ (Cullmann)!!!

7. Εκκοσμικευμένη παραλλαγή

Ουσιαστικά η βασιλεία ταυτίζεται με το μαρξιστικό όραμα για έναν κόσμο δικαιοσύνης

Η ΔΥΝΑΜΙΚΗ ΕΣΧΑΤΟΛΟΓΙΑ ΤΟΥ ΙΗΣΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ

Ο Καραγκούνης αποδεικνύει ότι η γλώσσα των τεσσάρων Ευαγγελίων έχει παρερμηνευθεί εφόσον δεν έγινε καταληπτή υπ' αυτών ή ιδιάζουσα χρήσις του αορίστου (π.χ. ἔφθασεν), ο οποίος από την εποχή του Αριστοφάνους και του Ευριπίδου μέχρι των ημερών μας χρησιμοποιείται πολλάκις δια να έκφραση μίαν μελλοντικήν πράξιν ή κατάστασιν ωσάν να είχε ήδη λάβει χωράν, διά να τονίσει **βεβαιότητα και αμεσότητα**. Τούτον σημαίνει ότι τόσον ο Ιωάννης όσον και οι συνοπτικοί διδάσκουν όχι πραγματοποιηθείσα, αλλά **δυναμική ή δυναμική εσχατολογία** (Potentially Present Eschatology). Εκείνον το οποίον είναι δυναμικόν ή δυναμικόν δεν είναι ή ΒΘ ούτε η έλευσίς της (ούτως δεν υπάρχει αμφιβολία δια την ύπαρξιν ή έλευσιν της ΒΘ) αλλά η παρουσία της στον Ιησού κατά την διάρκειαν της επιγείου διακονίας του, όπερ σημαίνει ότι η ΒΘ ήτο παρούσα μόνον δυναμικώς στο πρόσωπον και έργον του Ιησού **προ της σταυρώσεώς του**. Στον Ιωάννην το Έσχατον έχει στενήν σχέσιν προς την πείραν σωτηρίας της πρώτης Εκκλησίας, η οποία ήτο δομημένη στην πίστιν «εδώ και τώρα». **Θα μπορούσε λοιπόν, να λεχθή ότι η πίστις «μεταλλάσσεται» σε άώνιον ζωήν και η απιστία σε κρίσιν. Αυτή ή δυναμική «μεταλλαγή» έχει παρανοηθεί ως πραγματοποιηθείσα εσχατολογία.**

Ο Ιησούς κηρύσσει, ομιλώντας για τη βασιλεία του Θεού, εξαιρετικά απλά για το Θεό, και μάλιστα τον ζωντανό Θεό, ο οποίος είναι εις θέσιν να ενεργήσει με συγκεκριμένο τρόπο στην Ιστορία. Και πραγματικά έτσι ακριβώς τώρα ενεργεί. Μας διακηρύττει (ο Ι. Χριστός): Υπάρχει Θεός! Και: ο Θεός είναι αληθινά Θεός! Κρατά στα χέρια του τα νήματα του κόσμου. Υπό αυτήν έννοια το ευαγγέλιο του Ιησού είναι πολύ απλό και πέρα για πέρα θεοκεντρικό. Το εντελώς καινούργιο, η ειδοποιός διαφορά του κηρύγματός του από αντίστοιχους λόγους συνίσταται στο ότι μας λέγει: **ο Θεός ενεργεί τώρα!** Αυτός είναι ο Καιρός όπου ο Θεός δρα στην Ιστορία ως κύριός της, ως ο ζωντανός Θεός με τρόπο που υπερβαίνει όλες τις προηγούμενες επεμβάσεις Του.

Η καινούργια εγγύτητα της βασιλείας για την οποία ομιλεί ο Ιησούς και της οποίας η αγγελία αποτελούσε την ειδοποιό διαφορά του κηρύγματός του από τα λόγια άλλων δασκάλων συνίσταται σε Αυτόν τον ίδιο. Διά της παρουσίας και της δράσης του εισέρχεται στην Ιστορία ο Θεός με τρόπο ολοκληρωτικά καινούργιο ως ο ενεργών εδώ και τώρα. Γι' αυτό τώρα είναι ο καιρός της εκπλήρωσης (Μκ. 1,15). Γι' αυτό τώρα είναι με μοναδικό τρόπο ο καιρός της μετάνοιας και της επιστροφής όπως και ο καιρός της ευφροσύνης γιατί ο Θεός στο πρόσωπο του Ιησού μας πλησιάζει και μας συναναστρέφεται. Σε Αυτόν τώρα είναι ο Θεός ο ενεργών και ο κυριαρχών - με τρόπο θεϊκό, τ.ε. χωρίς την κοσμική δύναμη, αλλά απεριόριστα, χωρίς όρια εις τέλος (Ιω. 13, 1) μέχρι το Σταυρό. Από αυτόν τον πυρήνα συνθέτονται οι φαινομενικά διάφορες απόψεις.

VI. ΓΕΝΗΘΗΤΩ ΤΟ ΘΕΛΗΜΑ ΣΟΥ ΩΣ ΕΝ ΟΥΡΑΝΩ ΚΑΙ ΕΠΙ ΤΗΣ ΓΗΣ

Απαντά μόνον στον Μτ. !

αν και είναι γνωστό και στο Λκ. 22, 42γ (πρβλ. Πρ. 21, 14)

Ο όρος Προστακτική +θέλημα δεν απαντά πουθενά στην ελληνική εξωχριστιανική φιλολογία!!!

ΑΠΩΓΕΙΟ ΤΟΥ ΓΕΝΗΘΗΤΩ

ΓΕΘΣΗΜΑΝΗ: *Πατέρα αν δεν μπορώ ν' αποφύγω αυτό το ποτήρι αλλά πρέπει να το πιω ας γίνει το θέλημά Σου! [...] κοιμάστε ακόμα και ξεκουράζεστε; Να έφτασε η ώρα και ο Υιός του Ανθρώπου παραδίνεται στα χέρια των ανθρώπων αμαρτωλών (Μτ. 26, 42. 45 πρβλ. Εβρ. 10, 5-7· Ψ. 39, 7-9).*

Η τρίτη παράκληση κατευθύνει το βλέμμα μας στην χρονική διάσταση του χώρου, την Ιστορία! Αυτή είναι γεμάτη βία, θάνατο, και πόνο! Με το αίτημα αυτό αποκαλύπτεται ότι υπάρχει **θέλημα του Θεού για τη σωτηρία του κόσμου αλλά και για κάθε πρόσωπο χωριστά** (πρβλ. Αποκάλυψη Αβραάμ). «Ο Θεός θέλει όταν φανερώνει τον εαυτό του μέσα στην αγάπη του, οι άνθρωποι που δημιούργησε να ενώνονται ελεύθερα με αυτή τη βούληση της αγάπης». «ζωή που παραχωρεί μια θέση στο σχέδιο του Θεού»

Σε καμία περίπτωση ο Θεός δε μας επαγγέλλεται μια Γη της Επαγγελίας για την περίπτωση που είμαστε ευλαβείς ή επιθυμούμε με κάποιο τρόπο τη βασιλεία των ουρανών. Δε μας δίδεται κάποιος αυτοματισμός ενός αυτενεργούμενου κόσμου όπως τον φαντάστηκε η ουτοπία της αταξικής κοινωνίας, όπου από μόνα τους όλα θα ήταν εν-τάξει επειδή δε θα υπήρχε ιδιοκτησία. Τόσο απλές συνταγές δε μας δίνει ο Ιησούς. Τοποθετεί όμως μία αποφασιστικής σημασίας προτεραιότητα: **βασιλεία Θεού** σημαίνει **κυριαρχία του Θεού**. Αυτό σημαίνει ότι γίνεται αποδεκτό το κριτήριο του θελήματός Του, το οποίο και δημιουργεί δικαιοσύνη. Σε αυτήν (τη δικαιοσύνη) ανήκει ότι εμείς αποδίδουμε το δίκαιο στο Θεό και έτσι βρίσκουμε το κριτήριο του δικαίου ανάμεσα στους ανθρώπους.

Το Θέλημα του Θεού

Ολόκληρη η ύπαρξη του Ιησού περιλαμβάνεται στη φράση: **Ναι έρχομαι για να κάνω το θέλημά Σου: έμὸν βρωμά ἐστιν ἵνα ποιήσω τὸ θέλημα τοῦ πέμψαντός με καὶ τελειώσω αὐτοῦ τὸ ἔργον** (Ιω. 4, 34). Και έτσι κατανοούμε ότι ο ίδιος ο Ιησούς είναι ο ουρανός με την πιο βαθιά και πραγματική σημασία. Αυτός είναι στον οποίο και διά οποιίου πραγματοποιείται εξ ολοκλήρου το θέλημα του Θεού. Θεωρώντας Αυτόν μαθαίνουμε ότι δε μπορούμε να γίνουμε δίκαιοι μόνον με τις ατομικές μας δυνάμεις. Ο νόμος της «βαρύτητας» του δικού μας θελήματος μας ελκύει πάντα μακριά από το θέλημα του Θεού. Μας αφήνει να γίνουμε απλά χώμα. Αυτός όμως μας αποδέχεται (Ράτσινγκερ).

ΕΠΙ ΤΗΣ ΓΗΣ: ΟΧΙ ΝΑ ΝΑ ΔΡΑΠΕΤΕΥΣΕΙ ΚΑΝΕΙΣ ΑΠΟ ΤΗ ΓΗ. Οι άγιες Γραφές ξεκινούν από την αφετηρία ότι ο άνθρωπος έχει κατ' ουσίαν επίγνωση του θελήματος του Θεού, ότι βαθιά μέσα μας υπάρχει προσορμισμένη μία συγγνώμη με το Θεό, την οποία ονομάζουμε *συνείδηση* (πρβλ. Ρωμ. 2, 15). Επίσης γνωρίζουν ότι αυτή η συνείδηση του Δημιουργού, η οποία μας δόθηκε κατά τη Δημιουργία με το καθ' ομοίωσιν, επικαλύφθηκε στην Ιστορία. Δεν έχει απολύτως σβηστεί αλλά είναι πολλαπλά καλυμμένη. Αποτελεί μια ήρεμη φλόγα που σιγοκαίει και πολύ συχνά κινδυνεύει να σβηστεί κάτω από τη στάχτη των προλήψεων.

* Το τρίτο αίτημα αναφερόμενο στο θεϊκό σχέδιο της σωτηρίας στο πλαίσιο όλου του πρώτου μέρους.

* Σύμφωνα με τον Ωριγένη το **ΩΣ ΕΝ ΟΥΡΑΝΩ ΚΑΙ ΕΠΙ ΤΗΣ ΓΗΣ** αναφέρεται και στα τρία αιτήματα, άρα μετά το γενηθήτω το θέλημά Σου πρέπει να τοποθετηθεί άνω τελεία!

•ΚΑΤ' ΟΥΣΙΑΝ ΚΑΙ ΤΑ ΤΡΙΑ ΑΙΤΗΜΑΤΑ ΣΕ Β ΕΝΙΚΟ ΕΙΝΑΙ ΙΔΙΑ.

•Σε όλα τα αιτήματα δεν είναι σαφές εάν υποκείμενο των ρημάτων είναι ο Θεός ή ο άνθρωπος. ΕΙΝΑΙ ΚΑΙ ΟΙ ΔΥΟ!!!

Β. ΠΑΡΑΚΛΗΣΕΙΣ-ΕΜΕΙΣ:

Ι. Τὸν ἄρτον ἡμῶν τὸν ἐπιούσιον

ΑΠΛΑ ΚΑΙ ΥΠΑΡΞΙΑΚΑ ΠΡΑΓΜΑΤΑ ΠΟΥ ΑΦΟΡΟΥΝ ΣΤΗ ΓΗ, μετάβαση που ἡδη ἔχει προαναγγελθεῖ με το *καὶ ἐπὶ τῆς γῆς*. ΧΩΡΙΣ ΤΗΝ ΕΠΙΒΙΩΣΗ ΤΟΥ ΣΩΜΑΤΟΣ ΑΔΥΝΑΤΕΙ ΤΟ ΠΝΕΥΜΑ ΝΑ ΣΥΓΧΩΡΗΣΕΙ ΚΑΙ ΑΝ ΑΝΤΙΣΤΑΘΕΙ ΣΤΟ ΠΟΝΗΡΟ

ΤΙ ΣΗΜΑΪΝΕΙ ΑΡΤΟΣ Ο ΕΠΙΟΥΣΙΟΣ-μοναδική στο ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΛΕΞΙΚΟ (Ωριγένης Ομ. 27. 7)

1. + ΕΠΙ ΤΗΝ ΟΥΣΑΝ ΗΜΕΡΑΝ =ΤΟ ΨΩΜΙ ΓΙΑ ΤΗ ΣΗΜΕΡΙΝΗ ΜΕΡΑ.

Βλ. Μτ. 20, 8: οι μισθωτοὶ πληρώνονταν μόνον το μεροκάματο. Αυτό, ὅμως εἶναι άτοπο διότι τότε το ΣΗΜΕΡΟΝ εἶναι πλεονασμός!

2. + ΕΠΙΕΝΑΙ = Α. ΤΟ ΨΩΜΙ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΡΧΟΜΕΝΗ ΜΕΡΑ-ΤΟ ΑΥΡΙΟ.

Υπονοεῖται ὅτι οι χριστιανοὶ ἀνέπεμπαν τὴν Κυριακὴ προσευχὴ τὸ βράδυ. Τότε ὅμως θα εἶχαμε τὸν ὄρο ἐπιούσιος. Ἐπίσης ὁ Ἰησοῦς στο Μτ. 6, 34 ἀπαγορεύει νὰ φροντίζουμε γιὰ τὴν αὐριανή. Βεβαίως τὸ «δεν μεριμνῶ» δεν ἀποκλείει τὸ «δεν προσεύχομαι» ὅπως ἀποδεικνύει τὸ Φιλ. 4, 6: μηδὲν μεριμνᾶτε ἀλλὰ τὴ προσευχή...»

Β. Μπορεῖ νὰ νοηθεῖ ἐπίσης ΤΟ ΜΕΛΛΟΝΤΙΚΟ ΨΩΜΙ ΑΠὸ ΤΟΝ ΟΥΡΑΝΟ, ΤΟ ΜΑΝΝΑ πράγμα άτοπο διότι οι αἰτήσεις ἀφοροῦν στὴ γῆ ἀλλὰ καὶ διότι ὁ ἄρτος συνοδεύεται ἀπὸ τὸ **ΗΜΩΝ**.

Ὁ Ἰερώνυμος στο Ὑπόμνημα στο Κατὰ Ματθαῖον ἀναφέρει ὅτι τὸ *Εὐαγγέλιον τῶν Ἑβραίων* χρησιμοποιεῖ τὸ mahar = αὐριο. Στο Ησ. 22, 13 οι Ὁ' μτφρ. *Αὔριον*. Πρόκειται ὅμως γιὰ μετάφραση πιθανότατα που ἐδράζεται σε λανθασμένη ἐρμηνεία.

25

3. + ΟΥΣΙΑ

Α. ΤΟ ΥΠΕΡΟΥΣΙΟ= ΕΠΟΥΡΑΝΙΟΣ ΑΡΤΟΣ ΤΗΣ ΒΑΣΙΛΕΙΑΣ = Η ΘΕΙΑ ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΑ. Ἐστὶ ἡ *Βουλγάτα* τοῦ Ἰερώνυμου *μεταφράζει supersubstantialis* (φράση που συνδυάζει τὸ *super+sub*) = Ὑπερούσιος ἀντὶ τῆς Ἰτάλα *quottidianus* (= ἡμερήσιος). ΠΙΘΑΝΟΤΑΤΑ Η ΣΗΜΑΣΙΑ ΑΥΤῆ ΟΦΕΙΛΕΤΑΙ ΣΤΗΝ ΑΠΑΓΓΕΛΙΑ ΤΟΥ ΠΑΤΕΡ ΗΜΩΝ ΠΡΙΝ ΤΗΝ ΘΕΙΑ ΚΟΙΝΩΝΙΑ, ΑΛΛΑ ΚΑΙ ΣΤΗΝ ΠΡΟΤΡΟΠΗ ΤΟΥ ΙΗΣΟΥ ΝΑ ΜΗΝ ΖΗΤΑΜΕ ΥΛΙΚΑ ΑΓΑΘΑ. Η ΤΡΙΑΔΑ ΤΩΝ ΣΥΓΚΕΚΡΙΜΕΝΩΝ ΑΙΤΗΣΕΩΝ ΔΕΝ ΑΦΟΡΑ, ὍΜΩΣ, ΣΤΟΝ ΟΥΡΑΝΟ ΑΛΛΑ ΣΤΗ Γῆ.

Β. ΤΟ ΨΩΜΙ- τὴν ΤΡΟΦΗ ΠΟΥ Εἶναι ΑΠΑΡΑΙΤΗΤΑ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΠΙΒΙΩΣΗ ΜΑΣ. ΕΞΑΡΤΗΣΗ ΑΠὸ ΤΗΝ ΠΡΟΝΟΙΑ ΤΟΥ ΘΕΟΥ (Ψ. 104).

Το Ψωμί μετωνυμικά (pars pro toto) συμβολίζει τὴ βασικὴ τροφή γιὰ ἐπιβίωση

ὍΧΙ ΤΡΥΦΗ ΑΛΛΑ ΑΠΑΡΑΙΤΗΤΗ ΤΡΟΦΗ. ΣΗΜΕΡΑ= ΕΠΕΙΓΟΝ ΤΗΣ ΠΑΡΑΚΛΗΣΗΣ

Ο άρτος

1. Ο άρτος είναι καρπός της γης και της ανθρώπινης εργασίας. Η ίδια η γη, όμως, δεν καρποφορεί όταν δεν δεχτεί άνωθεν τον ήλιο και τη βροχή. Αυτή η συνέργεια των κοσμικών δυνάμεων που δε βρίσκεται υπό τον έλεγχό μας, αντιστέκεται στον πειρασμό της αλαζονείας να παρέχουμε ζωή σε εμάς τους ίδιους δια μέσω μόνον των ατομικών ικανοτήτων μας. Αυτή η αλαζονεία κάνει τον άνθρωπο βίαιο και ψυχρό. Εν τέλει καταστρέφει και τη γη. Το θέμα *ψωμί* καταλαμβάνει ένα σημαντικό μέρος στο κήρυγμα του Ιησού: από τον πειρασμό στην έρημο μέχρι των πολλαπλασιασμό των άρτων και το Μυστικό Δείπνο.
2. Η παράκληση για ψωμί μόνο για σήμερα ξυπνά την ανάμνηση της 40ετούς περιπλάνησης του Ισραήλ στην έρημο όπου ζούσε από το μάννα, από το ψωμί που έστελνε από τον ουρανό ο Θεός **τὸ καθ' ἡμέραν εἰς ἡμέραν** (Εξ. 16, 4). Σε καθένα επιτρεπόταν να μαζέψει τόσο όσο ήταν απαραίτητο για εκείνη την ημέρα. Πρόκειται για μια κοινότητα που όλοι μοιράζονται το ίδιο. Μόνον την έκτη μέρα (την *Παρασκευή*) επιτρεπόταν η συλλογή για δύο μέρες για να τηρηθεί η εντολή του Σαββάτου (Εξ. 16, 16-22).

Ο άρτος [2]

27

Το ψωμί που μοίραζε ο Ιησούς όταν καθόταν στο τραπέζι με τις τελώνες και αμαρτωλούς ήταν καθημερινό ψωμί και κάτι περισσότερο άρτος ζωής. Κάθε γεύμα των μαθητών μαζί του ήταν συνηθισμένο φαγητό και κάτι περισσότερο: γεύμα σωτηρίας, μεσσιανικό γεύμα, πρόγευση και αρραβώνας (= εγγύηση, προκαταβολή) του γεύματος της βασιλείας, γιατί αυτός ήταν ο οικοδεσπότης. Παρακαλεί συνεπώς ο Ιησούς στο κοινό χαρακτήρα της καθημερινότητας να ενεργοποιηθούν οι δυνάμεις και τα δώρα του ερχόμενου κόσμου.

Ο άρτος [3]

28

Παρακαλούμε για τον ἄρτον ἡμῶν/ΨΩΜΙ ΟΛΩΝ ΜΑΣ. εντός της κοινότητας των μαθητών, της κοινότητας των παιδιών του Θεού που εγκαταλείπουν τα πάντα για να ακολουθήσουν τον Κύριο, για να αφεθούν με ριζοσπαστικό τρόπο στο Θεό και στην καλοσύνη Του, η οποία και μας τροφοδοτεί.. Άρα δεν επιτρέπεται σε κανέναν να σκέφτεται μόνον τον εαυτό του. Όποιος έχει ψωμί σε αφθονία προσκαλείται σε μοίρασμα. Ο άγ. Ιωάννης ο Χρυσόστομος κατά την ερμηνεία στο Α΄ Κορ. και των σκανδάλων που αντιμετώπιζαν οι χριστιανοί της Κορίνθου υπογραμμίζει ότι κάθε μπουκιά ψωμιού με κάποιο τρόπο είναι μπουκιά που ανήκει σε όλους. Είναι το ψωμί του κόσμου. Δότε αὐτοῖς ὑμεῖς φαγεῖν (Μκ. 6, 37).

**Με ποιο σκεπτικό άνθρωποι εξασφαλισμένοι ζητάμε το ψωμί της ημέρας;
Μήπως στο όνομα των πεινασμένων;**

Η πέμπτη παράκληση της Κυριακής Προσευχής προϋποθέτει έναν κόσμο στον οποίο πλανάται η ενοχή μεταξύ των ανθρώπων και απέναντι στο Θεό. **Και οι μαθητές ανήκουν στους οφειλέτες. Έχουν αμαρτίες.**

Κάθε ενοχή ανάμεσα στους ανθρώπους εμπερικλείει έναν τραυματισμό της αλήθειας και της αγάπης. **Η υπερνίκηση της ενοχής αποτελεί ένα κεντρικό ερώτημα κάθε ανθρώπινης ύπαρξης.** Η ιστορία της θρησκείας περιστρέφεται γύρω από αυτό το ερώτημα.

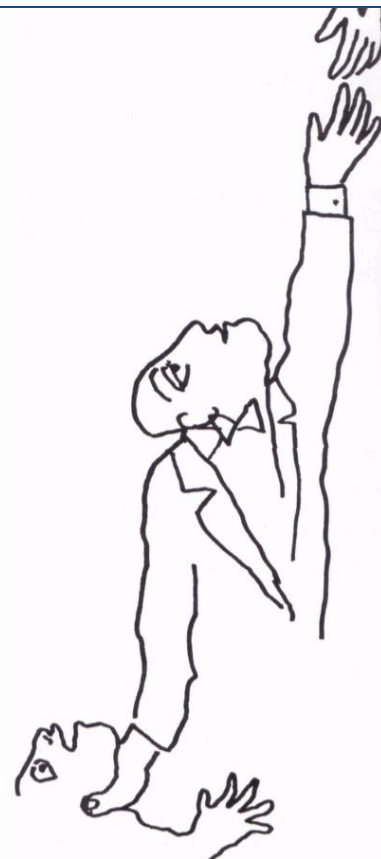
Η ενοχή προκαλεί εκδίκηση. Έτσι δημιουργείται μια αλυσίδα όπου η συμφορά της ενοχής αναπτύσσεται συνεχώς και γίνεται πάντα αναπόδραστη. Με αυτήν την παράκληση μας λέει ο Κύριος: η ενοχή μπορεί να υπερνικηθεί μόνο με τη συγχώρεση και όχι με την αντεκδίκηση. Ο Θεός είναι ο Θεός που συγχωρεί γιατί αγαπά τα κτίσματά του. Και η συγχώρεση μπορεί να πραγματοποιηθεί σε εκείνον, ο οποίος συγχωρεί.

Ο ίδιος ο Θεός ο οποίος γνώριζε ότι εμείς οι άνθρωποι βρισκόμασταν απέναντι σε αυτόν ασυμφιλίωτοι, πραγματοποίησε έξοδο από τη θεότητά του προκειμένου να έρθει σε εμάς και να επέλθει η καταλλαγή. Θα θυμηθούμε ότι πριν το δώρο της Ευχαριστίας γονάτισε μπροστά στους μαθητές του και έπλυνε τα ακάθαρτα πόδια τους με τη γεμάτη ταπείνωση αγάπη.

II. και ἄφες ἡμῖν τὰ ὀφειλήματα ἡμῶν ὡς καὶ ἡμεῖς ἀφήκαμεν τοῖς ὀφειλέταις ἡμῶν.

Στην 6^η ευλογία του Σεμονέ Εσρέ ακούγεται η ευχή: Συγχώρεσέ μας Πατέρα μας διότι έχουμε αμαρτήσει (εναντίον σου)

Πρβλ. Ψ. 11: 18: καὶ ἄφες πάσας τὰς ἁμαρτίας μου

29

**ΟΦΕΙΛΗ ΕΙΝΑΙ ΤΟ ΧΡΕΟΣ
και στα αραμ. Η ΑΜΑΡΤΙΑ**

(Ρωμ. 4, 4 βλ. Μτ. 18, 32. Διδ. 8.2)

Ενώ στον Λουκά και γάρ αυτοί **ἀφίομεν** παντί ὀφείλοντι ἡμῶν στον Ματθαίο έχουμε αόριστο **ὡς και ἡμεῖς ἀφήκαμεν τοῖς ὀφειλέταις ἡμῶν**. Εμείς ενώ προτιμάμε στην Εκκλησία το **Πάτερ ἡμῶν** του Μτ., **ΕΝΩ ΜΟΝΟ** στο σημείο αυτό τον Λκ. Γιατί άραγε;

Ο αραμαϊκός αλλά και ο εβραϊκός αόριστος δείχνει μια πράξη που τελείωσε τη στιγμή της ομιλίας - ή της γραφής -, αλλά που εμφανίζει τα αποτελέσματα της στο παρόν. Αυτή η «σύμπτωση», δηλαδή αυτή η χρήση του αορίστου για να εκφραστεί το παρόν. Έτσι λοιπόν, ο ίδιος ρηματικός τύπος της αραμαϊκής (αόριστος ενεστώς) μεταφράζεται στο Ματθαίο κατά γράμμα με τον ελληνικό χρόνο του αορίστου, και στο Λουκά, πιο σωστά ως προς το νόημα του αραμαϊκού με τον ενεστώτα. Πάνω στη βάση της σημιτικής χρονικής «σύμπτωσης», η δευτερεύουσα πρόταση «ως και ημεῖς αφήκαμεν....» αναφέρεται στο παρελθόν, στο παρόν, ακόμα και στο μέλλον. Γι' αυτό δεν έχουμε το δικαίωμα να πούμε ότι χρειάζεται να συγχωρήσουμε πριν ο Θεός εισακούοντας την προσευχή μας. μας συγχωρήσει. Γιατί σε μια τέτοια περίπτωση η άφεση που δίνουμε εμείς θα ήταν ένας όρος που θα δημιουργούσε για μας μιαν αξίωση, και από τον οποίο θα εξαρτιόταν η άφεση του Θεού (Cullmann).

Στο Μτ. 18, 23 άλλωστε προηγείται η διαγραφή χρέους εκατομ. υπό του άρχοντα Θεού ενώ στο 20, 1 κε.

διακηρύσσεται η ελευθερία του Θεού. ΣΤΗΝ ΕΟΡΤΗ ΤΟΥ ΕΞΙΛΑΣΜΟΥ των Εβραίων προηγούνταν η συγχώρεση των άλλων για αν επιτευχθεί η συγχώρεση του πιστού ενώ στο 5, 23 ο Ιησούς προτείνει κάποιος να αφήσει το δώρο που προσκομίζει στο Ναό προκειμένου αν συμφιθλιωθεί με κάποιον όχι επειδή εκείνος του κρατά κακία αλλά εάν ο άλλος έχει κάτι εναντίον του. Πρβλ. Σιράχ 28, 2: **ἄφες ἀδίκημα τῶ πλησίον σου και τότε δεηθέντος σου αἱ ἁμαρτίαι σου λυθήσονται!** Έτσι δεν αποκλείεται στον Μτ. η συγχώρεση των άλλων υπό ενός μέλους της Εκκλησίας που μέσω της Βάπτισης έχει βιώσει τη λύτρωση να αποτελεί ὄρο συγχώρεσης από τον Θεό

Πρέπει να ξέρουμε πως η συγγνώμη του Θεού δεν είναι μια οποιαδήποτε ιδιότητα, αλλά αναφέρεται στο πιο εσώτερο είναι του, στην άπειρη αγάπη του. Να πιστεύεις στο Θεό σημαίνει να πιστεύεις στο Θεό που συγχωρεί. Πρέπει, λοιπόν, να ξέρουμε πως εμείς οι ίδιοι, όταν ζητάμε συγγνώμη από το Θεό. οφείλουμε να συγχωρούμε. εξαιτίας της συγγνώμης που μας δίνει, εκείνους που μας κάνουν κακό, όπως οφείλουμε να αγαπάμε τους άλλους εξαιτίας της αγάπης του Θεού για μας. Χωρίς αυτό δεν ξέρουμε τί κάνουμε όταν προφέρουμε το πέμπτο αίτημα του Πάτερ. Η ειλικρίνεια της προσευχής μας απαιτεί εμείς οι ίδιοι να βρισκόμαστε μέσα στη σφαίρα, μέσα «δυναμικό πεδίο» της θεϊκής συγγνώμης.

Στο κέντρο του Κατά Ματθαίον βρίσκεται η **παραβολή του άσπλαχνου δούλου**: ο Θεός δημιούργησε ολόκληρο τον κόσμο από το μηδέν με ένα λόγο Του.

Για να υπερνικήσει όμως την ενοχή και το πάθος του ανθρώπου έδρασε ο ίδιος. Έγινε ο ίδιος παθών στον Υιό του ο οποίος σήκωσε όλο το βάρος της ενοχής και το υπερνίκησε με την παράδοσή του *υπέρ ημών*. Δεν είμαστε ικανοί να εννοήσουμε πλέον ότι η θυσία του Ιησού Χριστού έγινε *υπέρ ημών* επειδή για μας κάθε άνθρωπος είναι κλεισμένος μόνο στον εαυτό του. Δε μπορούμε συνεπώς να κατανοήσουμε τη βαθιά συνάφεια όλων των υπάρξεών μας και όλων με την ύπαρξη του Ενός, του σαρκωμένου Υιού. Η υπερνίκηση της ενοχής κοστίζει την ανάλωση της καρδιάς, ολόκληρης της ύπαρξής μας, η οποία όμως από μόνη της δεν επαρκεί. Μπορεί να ενεργοποιηθεί μόνο μέσω της κοινωνίας με Αυτόν ο οποίος σήκωσε το βάρος όλης της ενοχής. Η παράκληση της συγχώρεσης δεν είναι συνεπώς μόνο μία ηθική έκκληση αλλά κάτι περισσότερο.

30

III. και μη εισενέγκης ἡμᾶς εἰς Πειρασμόν

Στο Ιάκ. 1, 13 σημειώνεται: **Μηδεις πειραζόμενος λεγέτω ὅτι ἀπὸ θεοῦ πειράζομαι· ὁ γὰρ Θεὸς ἀπείραστός ἐστιν κακῶν, πειράζει δὲ αὐτὸς οὐδένα.**

Εξ αυτού πολλοὶ ερμήνευσαν: (Α) **μη μας αφήνεις** (αντί του «**μη μας οδηγείς**») στον πειρασμό. Το ίδιο το Πνεῦμα ὁμως οδηγεί τον Ιησοῦ στην ἔρημο πειρασθῆναι ὑπὸ τοῦ διαβόλου (Μτ. 4, 1). Λκ. 4, 1) Ἄλλοι: (Β) **μη μας αφήνεις να πέσουμε πλήρως/να υποκύψουμε** στον πειρασμό. (Γ) Υπάρχει ἡ σηματική ιδιαιτερότητα να χρησιμοποιούνται ρήματα αιτιολογικὸ τύπου (το υποκείμενο εἶναι ἡ αἰτία τῆς πράξης χωρὶς να ενεργεῖ το ίδιο: »κάνω να γίνει κάτι». **ΚΑΝΕ ΝΑ ΜΗ ΕΙΣΕΛΘΟΥΜΕ –ΕΝΤΕΛΩΣ- ΣΤΟΝ ΠΕΙΡΑΣΜΟ ΔΙΑ ΤΟΥ ΔΙΑΒΟΛΟΥ**»»

Στη Γεθσημανή ο Ιησοῦς προτρέπει: **προσεύχεσθε μὴ εἰσελθεῖν εἰς πειρασμόν.** (Λκ. 22:40 πρβλ. 11Q 5 24, 10) ἐνὼ το Σιράχ 2, 1-5: **τέκνον εἰ προσέρχη δουλεύειν Κυρίῳ ἐτοιμάσον τὴν ψυχὴν σου εἰς πειρασμόν. εὐθύνον τὴν καρδίαν σου καὶ καρτέρησον καὶ μὴ σπεύσης ἐν καιρῷ ἐπαγωγῆς.** κολλήθητι αὐτῷ καὶ μὴ ἀποστῆς ἵνα αὐξηθῆς ἐπ' ἐσχάτων σου. πᾶν ὃ ἐὰν ἐπαχθῆ σοι δέξαι καὶ ἐν ἀλλάγμασιν ταπεινώσεώς σου μακροθύμησον ὅτι ἐν πυρὶ δοκιμάζεται χρυσὸς καὶ ἄνθρωποι δεκτοὶ ἐν καμίνῳ ταπεινώσεως

Υπάρχουν δύο εἰδῶν πειρασμοί: (α) ἕνας με σκοπὸ να παρασύρει τον ἄνθρωπο στο κακό και (β) ἕνας για να τον δοκιμάσει και να ενισχύσει την ικανότητα ἀντίστασης. Στον (α) υποκείμενο εἶναι ο διάβολος. Στον (β) ο Θεός χρησιμοποιώντας ως εργαλεῖο τον διάβολο, ο οποίος στην Κ.Δ. ἔχει νικηθεῖ ἀλλὰ εργάζεται ἀκόμη και θα εκμηδενιστεῖ κατὰ τα τελικὰ ἔσχατα. Υπάρχει ἡ διαλεκτικὴ μεταξύ του ἙΔΗ' και ὍΧΙ ΑΚΟΜΑ.

Υπάρχει (γ) και ο **εσχατολογικὸς πειρασμός** (nisan), τῆς τελικῆς ἀποστασίας και ἐκπτώσης (πρβλ. Μκ. 14, 38). **καὶ διὰ τὸ πληθυνθῆναι τὴν ἀνομίαν ψυγήσεται ἡ ἀγάπη τῶν πολλῶν.** [...] καὶ εἰ μὴ ἐκολοβώθησαν αἱ ἡμέραι ἐκεῖναι, οὐκ ἂν ἐσώθη πᾶσα σὰρξ· διὰ δὲ τοὺς ἐκλεκτοὺς κολοβώθησονται αἱ ἡμέραι ἐκεῖναι. (24, 12. 22) ΑΠΟΥΣΙΑΖΕΙ ὍΜΩΣ ΤΟ ΟΡΙΣΤΙΚΟ ΑΡΘΡΟ.

Το τελικὸ αἴτημα εἶναι το μοναδικὸ που διατυπώνεται ἀρνητικά και δίνει τὴν ἐντύπωση του ἀπότομου, καθὼς ἀναφέρεται στην προστασία (ὄχι πριν ἀλλὰ) κατὰ τὴ διάρκεια του πειρασμοῦ. **Για τὴ σωστὴ ἐρμηνεῖα του στ. πρέπει να συνδέσουμε το ἡμιστίχιο ε το ἐπόμενο ἀλλὰ ρῦσαι... που κάποιοι για να φτάσουν τον ἀριθμὸ ἐπτά θεωροῦν ἀνεξάρτητο . Ἡ ἐλληνικὴ σύνταξη ὁμως δεν το ἐπιτρέπει! Το ρῦω βέβαια μπορεῖ να σημαίνει και προφυλάσσω ἀλλὰ και ἀπελευθερώνω, σώζω!**

Στον **Ιώβ** ὅπου ἀπὸ πολλὰς ἐπόψεις ἤδη προδιαγράφεται το μυστήριο του Θεοῦ, ο Σατανὰς χλευάζει τον ἄνθρωπο ἔτσι ὥστε να κοροϊδέψει τον Θεό. Το κτίσμα, το οποίο ἐπλασε σύμφωνα με τὴν εἰκόνα Του, εἶναι ἕνα ἀξιολύπητο πλάσμα. Ὅ,τι του φαίνεται καλό εἶναι ἡ πρόσοψη. Στὴν πραγματικότητά τον ἄνθρωπο τον ἐνδιαφέρει ἡ ἀπόλαυσή του. ο Θεός δεν ἐπιτρέπει στον ἄνθρωπο να πέσει ἀλλὰ να δοκιμασθεῖ. Ἐδῶ διακρίνεται σιωπηρὰ, χωρὶς ρητὰ ἀκόμη να ἀναφέρεται, το μυστήριο τῆς ἀντιπροσωπευτικῆς θυσίας το οποίο χαρακτηρίζει τὴ μεγαλειώδη μορφή στο Ησ. 53: τα πάθη του **Ιώβ** υπηρετοῦν τὴ δικαίωση του ἀνθρώπου. Μέσω τῆς πίστεως του, ἡ οποία δοκιμάζεται στα δεινὰ του, ἀποκαθίσταται ἡ τιμὴ του ἀνθρώπου. Ἐτσι τα πάθη του **Ιώβ** προδιαγράφουν τα πάθη τῆς κοινωρίας-σχέσης με το Χριστό, ο οποίος ἀποκαθιστὰ τὴν τιμὴ ὅλων μας και μας δείχνει τὴν πορεία ἔτσι ὥστε ἀκόμη στο πιο βαθύ σκοτάδι των δοκιμασιῶν να μὴ χάνουμε τὴν πίστη στο Θεό.

Ο πειρασμός ἐρχεται ἀπὸ το διάβολο. Στὰ πλαίσια ὁμως τῆς μεσσιανικῆς ἀποστολῆς του Ιησοῦ ἀνήκει ἡ δοκιμασία και ἡ νίκη των μεγάλων πειρασμῶν οἱ οποίοι παραπλάνησαν και πάντα παραπλανοῦν τὴν ἀνθρωπότητα ἀπὸ το Θεό. Πρέπει ὅπως εἶδαμε να υποστῆ αὐτοὺς τους πειρασμοὺς μέχρι σταυρικὸ θάνατο και ἔτσι να μας διανοίξει τὴν οδὸ τῆς σωτηρίας.

Και συνεχίζει, ερευνώντας τη ψυχολογική μορφή του πειρασμού, λέγοντας ότι μπορούν να υπάρχουν δύο διαφορετικές αιτίες, γιατί ο Θεός παραχωρεί στον κακό περιορισμένη δύναμη. Με τον τρόπο αυτό μας οδηγεί στη μετάνοια. Εξατμίζεται ο εγωισμός. Κατανοούμε πόσο φτωχή είναι η πίστη, η ελπίδα και η αγάπη μας και αλλά και πόσο ουτοπική είναι η φαντασίωσή μας ότι μπορούμε μόνοι μας να γίνουμε μεγάλοι στηριγμένοι στις δυνάμεις μας: ας σκεφτούμε τον Φαρισαίο, ο οποίος αφηγούνταν στο Θεό τις αξιομισθίες του και νόμιζε ότι δε χρειαζόταν τη χάρη.

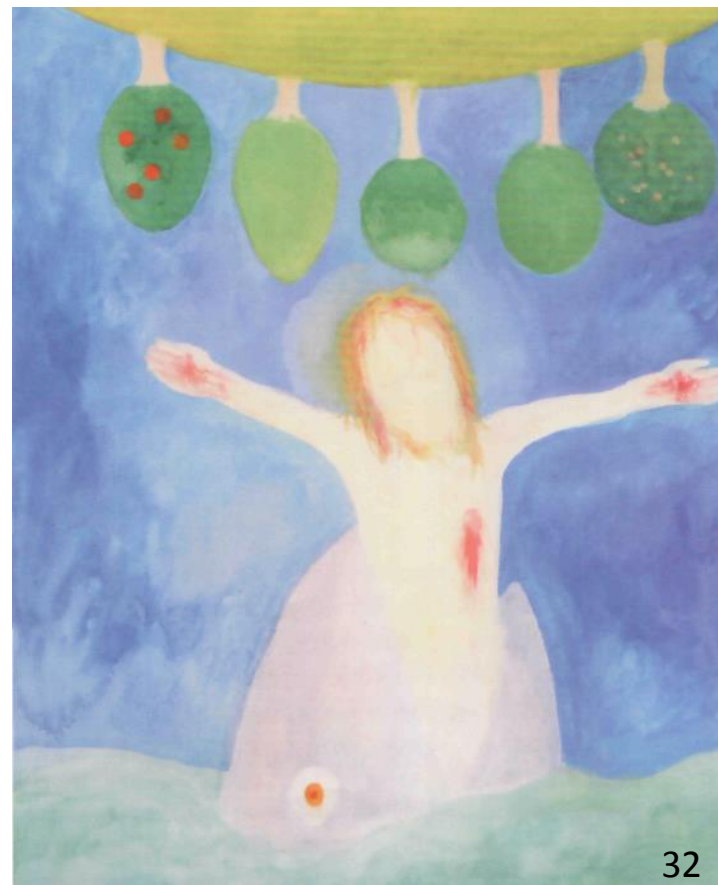
31

Από την άλλη πλευρά αυτή η παράκληση αφορά στο ότι ο Θεός δεν μας δοκιμάζει παραπάνω από αυτό που μπορούμε να σηκώσουμε. Δεν μας αφήνει ποτέ από τα χέρια του.

Ο Θεός θέλει να προσευχόμαστε σ' αυτόν, μολονότι δεν έχει ανάγκη την προσευχή μας. Αυτή η θέληση σημαίνει επίσης να στρεφόμενα προς αυτόν με μια ευχή που ίσως δεν μπορεί να πραγματοποιηθεί. ακριβώς όπως το παιδί, με μια εμπιστοσύνη γεμάτη ελπίδα, έρχεται στους γονείς του ζητώντας τους κάτι που δεν είναι βέβαιο πως θα του δοθεί. Αυτό το αίτημα του Πάτερ ημών απαιτεί επίσης, όπως κάθε προσευχή, την προσθήκη των λέξεων «πλην ουχ ως εγώ θέλω». «γενηθήτω το θέλημα σου», δηλαδή τη δυνατότητα να μην εισακουσθεί.

Λέμε στον Κύριο: γνωρίζω ότι χρειάζομαι δοκιμασίες έτσι ώστε να καθαρθεί το Είναι μου. Όταν όμως παραχωρείς αυτούς τους πειρασμούς, όταν - όπως στην περίπτωση του Ιώβ - δίνεις στο Κακό ένα κομμάτι ελεύθερου πεδίου, τότε αναλογίσου Σε παρακαλώ, τα όρια της δύναμής μου. Μη με εμπιστεύεσαι υπερβολικά. Χάραξε τα όρια στα οποία θα επιτρέψεις να πειραστώ, ώστε να μην είναι υπερβολικά. Να είσαι κοντά μου με το προστατευτικό Σου χέρι όταν με χειμάζουν οι πειρασμοί. Υπό αυτήν την έννοια ερμήνευσε την ικεσία ο άγιος Κυπριανός. Αναφέρει τα εξής: όταν εμείς παρακαλούμε «μη εισενέγκης [...]» τότε εκφράζουμε τη γνώση ότι ο εχθρός δε μπορεί να κάνει τίποτε εναντίον μας, εάν αυτό δεν του επιτραπεί. Έτσι μέσω του φόβου μας, κατευθύνουμε την αφοσίωσή μας και την προσοχή μας στο Θεό, γιατί στο κακό έχει δοθεί από το Θεό περιορισμένη δύναμη.

Με τη δική του προσευχή στη Γεθσημανή, ο Ιησούς εκφράζει την επιθυμία του (που ο Θεός δε θα εισακούσει) ει δυνατόν το «ποτήριον» να παρέλθει από αυτόν (Μκ. 14.35 εξ πρλ.). Είναι αλήθεια ότι στην περίπτωση αυτή δεν πρόκειται για τη διάσωση του Ιησού από έναν πειρασμό, αλλά για τα επώδυνα γεγονότα που ανήκουν στο σχέδιο του Θεού. Ο Ιησούς παρουσιάζει στον Πατέρα αυτή την ευχή βέβαιος ότι «πάντα δυνατά αυτό εστί». **Πρόκειται, λοιπόν, κι εδώ για την ένταξη μιας ευχής εκείνου που προσεύχεται, στο εντούτοις αναλλοίωτο σχέδιο του με αυτήν, είναι αλήθεια, την προσθήκη: «ει δυνατόν εστί».** Ο Ιησούς, κάνοντας αντικείμενο της δικής του προσευχής μια καθαρά ανθρώπινη ευχή («τέλειος άνθρωπος») να παρέλθει από αυτόν το ποτήριον, μας δίνει έμμεσα με το παράδειγμα του το δικαίωμα να προσευχόμαστε με το Πάτερ ημών ώστε ο πειρασμός επίσης «να παρέλθῃ ἀφ' ἡμῶν».

IV. Ἄλλὰ ρῦσαι ἡμᾶς ἀπὸ τοῦ πονηροῦ

ΤΟΝ ΠΟΝΗΡΟ ἢ ΤΟ ΠΟΝΗΡΟ;

Ἡ καινούργια μετάφραση τῆς Κυριακῆς Προσευχῆς ἀφήνει ανοικτό εἴαν πρόκειται γιὰ **τον** ἢ γιὰ **το** Πονηρό. Καὶ τὰ δύο ὅμως σὲ τελικὴ ἀνάλυση δε μποροῦν νὰ χωριστοῦν. Ἐμφανίζεται μπροστὰ μας ὁ Δράκοντας γιὰ τὸν ὁποῖο ὁμιλεῖ ἡ Αποκ. (κεφ.12 καὶ 13).

*Ἡ φιλολογικὴ μελέτη τῆς χρήσης τῆς ἐλληνικῆς λέξης πονηρός ἢ πονηρόν δεν ἀποφέρει ἕνα πλήρως σαφές ἀποτέλεσμα. Ἐντούτοις, τὸ ἀρσενικό που σημαίνει τὸ διάβολο μαρτυρεῖται σὴν Ἁγία Γραφή: σὴν παραβολὴ τοῦ Ἰησοῦ στο χωρίο Μτ. 13.19 (στο Μκ. 4.14 στο ἴδιο σημεῖο βρίσκουμε «ὁ Σατανᾶς» καὶ στο Λκ. 8.12 «ὁ διάβολος»). Στὸ Λκ. 22, 31: **Σίμων Σίμων, ἰδοὺ ὁ σατανᾶς ἐξήτησατο ὑμᾶς τοῦ σινιάσαι ὡς τὸν σῆτον· ἐγὼ δὲ ἐδεήθην περὶ σοῦ ἵνα μὴ ἐκλίπῃ ἡ πίστις σου· καὶ σὺ ποτε ἐπιστρέψας στήρισον τοὺς ἀδελφούς σου.***

Ἐκτός ἀπὸ τοὺς Συνοπτικοὺς πρέπει νὰ σημειώσουμε ἰδίως Εφ. 6.16 καὶ Α΄ Ἰω. 2, 13, 3, 12 καὶ 5, 18.

Σὲ σύγκριση με αὐτά. τὰ χωρία που μπορεῖ νὰ προτείνει κανεὶς γιὰ τὴν προτίμηση οὐδέτερου (Ἰω. 17.15. 2 Θεσ. 3.3) βαραίνουν λιγότερο ἀν δεν τὸ λάβουμε ὑπόψη μας αὐτό, στο σύνολο τῆς διδασκαλίας τοῦ Ἰησοῦ, ὅπως αὐτὴ ἐμφανίζεται στα συνοπτικά τὸ κακό προσωποποιεῖται τόσο φυσικά, ὥστε πρέπει νὰ προτιμηθεῖ ἡ λέξη Πονηρός ἀντὶ κακό (που προτιμάται στους Λατίνους Πατέρες).

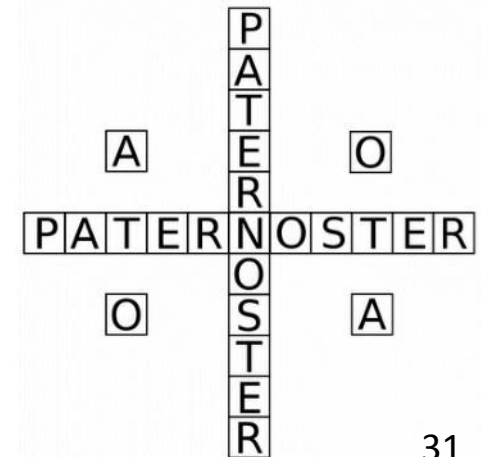
Ἐστὼ κι ἀν δεν υφίστανται πλέον ἡ ρωμαϊκὴ αυτοκρατορία καὶ οἱ ἰδεολογίες τῆς, πόσο παρόντα εἶναι ὅλα; Ἀκόμη καὶ σήμερα ἀπὸ τὴ μια μεριά κυριαρχοῦν οἱ δυνάμεις τῆς αγοράς, τοῦ ἐμπορίου με ὅπλα ναρκωτικά καὶ ἀνθρώπους οἱ ὁποῖοι ζοῦν εἰς βάρος τοῦ κόσμου προβάλλοντας σὴν ἀνθρωπότητα ἀναγκαιότητες σὴς ὁποῖες δε μπορεῖ νὰ ἀντισταθεῖ. Ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρὰ κυριαρχοῦν οἱ ἰδεολογίες τῆς ἐπιτυχίας καὶ τῆς εὐημερίας οἱ ὁποῖες μας λένε: *ὁ Θεός εἶναι μόνο ἕνα ἐπινόημα, ἕνα κατασκεῦασμα που μας ἀφαιρεῖ τὸ χρόνο καὶ τὴν ἡδονὴ τῆς ζωῆς.* Ολόκληρη ἡ Κυριακὴ προσευχὴ καὶ ἰδιαιτέρως ἡ τελευταία παράκληση θέλουν νὰ μας πουν: εἴαν χάσεις τὸ Θεό, τότε ἔχασες τὸν εαυτό σου. Τότε εἶσαι ἕνα τυχαῖο προϊόν τῆς ἐξέλιξης τῶν εἰδῶν. Τότε ἔχει πραγματικά νικήσει ὁ Δράκοντας. Ὅσο δε μπορεῖ νὰ σε ἀποσπάσει ἀπὸ τὸ Θεό τότε κανένα ἀπὸ τὰ δεινά τὰ ὁποῖα σε ἀπειλοῦν δε μπορεῖ νὰ σε βλάψει. Ἐτσι εἶναι σωστό ὅταν ἡ καινούργια μετάφραση ἀναφέρει: *λύτρωσέ μας ἀπὸ τὸν Πονηρό.* Τὰ δεινά μπορεῖ νὰ εἶναι ἀπαραίτητα γιὰ τὴν κάθαρσή μας, ἀλλὰ τὸ Κακό καταστρέφει. Γι' αὐτό προσευχοῦμαστε ἐκ βαθέων νὰ μὴ μας ἀφαιρεθεῖ ἡ πίστις, που μας ἐπιτρέπει νὰ δοῦμε τὸ Θεό καὶ μας ἐνώνει με τὸ Χριστό. Γι' αὐτό προσευχοῦμαστε νὰ μὴ χάσουμε τὸ κατεξοχὴν ἀγαθὸ ἀνάμεσα στα ἀγαθὰ γιὰ νὰ μὴ χαθούμε: *λύτρωσέ μας ἀπὸ τὸν Πονηρό.*

ΜΑΓΙΚΗ ΧΡΗΣΗ ΤΟΥ ΠΑΤΕΡ ΗΜΩΝ ΉΔΗ ΑΠΌ ΤΟΥΣ ΠΡΩΤΟΥΣ ΑΙΩΝΕΣ;

Μυστηριώδες παραλληλόγραμμο με 5 λέξεις X 5 γράμματα εκάστη ανακαλύφθηκε στην Πομπηία και σε άλλα μέρη της Μεσογείου και δημιουργεί την ίδια λέξη από όποια γωνία. Συσχετίσθηκε με το Pater Noster (Πάτερ Ημών) και επισημάνθηκε ότι στο κέντρο κάθε πλευράς απαντά το T, το οποίο είχε σχήμα σταυρού, συνοδευόμενο από το A και το O.

ROTAS
OPERA
TENET
AREPO
SATOR

SATOR
APERO
TENET
OPERA
ROTAS

31

Και σήμερα η επανάληψη του Πάτερ Ημών θεωρείται από δεισιδαίμονες θαυματουργική!

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Υλικό λάβαμε από το αφιερωματικό τεύχος στον Ι του *Bibel heute* 3/2010 .

CULLMANN OSCAR, *Η προσευχή στην Καινή Διαθήκη* . Δοκίμιο απάντησης σε σύγχρονα ερωτήματα. Μετάφραση: Καίτη Χιωτέλλη, Αθήνα: Άρτος Ζωής 1998.

Καραγκούνης Χρυσ. http://www.chrys-caragounis.com/Studies/Our_Daily_Bread.pdf

Καραγκούνης Χρυσ. <http://www.chrys-caragounis.com/Studies/The%20KG%20in%20John.pdf>

ΜΑΥΡΟΜΑΤΗ, Γ.Β., *ΈΤΣΙ ΕΡΜΗΝΕΥΟΥΝ ΟΙ ΠΑΤΕΡΕΣ ΤΟ «ΠΑΤΕΡ ΗΜΩΝ»*, Κατερίνη: Τέρτιος 1989.

ΡΑΤΣΙΝΓΚΕΡ, Πάπας Βενέδικτος ΙΣΤ', *Ιησούς από Ναζαρέτ Α' Μέρος Από τη βάπτιση στον Ιορδάνη έως τη Μεταμόρφωση*, Αθήνα: Ψυχογιός 2007.

Τέλος

Χρηματοδότηση

- Το παρόν εκπαιδευτικό υλικό έχει αναπτυχθεί στο πλαίσιο του εκπαιδευτικού έργου του διδάσκοντα.
- Το έργο «**Ανοικτά Ακαδημαϊκά Μαθήματα στο Πανεπιστήμιο Αθηνών**» έχει χρηματοδοτήσει μόνο την αναδιαμόρφωση του εκπαιδευτικού υλικού.
- Το έργο υλοποιείται στο πλαίσιο του Επιχειρησιακού Προγράμματος «Εκπαίδευση και Δια Βίου Μάθηση» και συγχρηματοδοτείται από την Ευρωπαϊκή Ένωση (Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο) και από εθνικούς πόρους.

Σημειώματα

Σημείωμα Ιστορικού Εκδόσεων Έργου

Το παρόν έργο αποτελεί την έκδοση 1.0.

Έχουν προηγηθεί οι κάτωθι εκδόσεις:

- Έκδοση διαθέσιμη εδώ:

<http://eclass.uoa.gr/modules/document/?course=SOCTHEOL103>

Σημείωμα Αναφοράς

Copyright Εθνικών και Καποδιστριακών Πανεπιστημίων Αθηνών, Σωτήριος Δεσπότης 2015. Σωτήριος Δεσπότης. «Ερμηνεία ευαγγελικών και αποστολικών περικοπών. Ενότητα 2: Πάτερ Ημών». Έκδοση: 1.0. Αθήνα 2015. Διαθέσιμο από τη δικτυακή διεύθυνση:

<http://opencourses.uoa.gr/courses/SOCTHEOL102/>

Σημείωμα Αδειοδότησης

Το παρόν υλικό διατίθεται με τους όρους της άδειας χρήσης Creative Commons Αναφορά, Μη Εμπορική Χρήση Παρόμοια Διανομή 4.0 [1] ή μεταγενέστερη, Διεθνής Έκδοση. Εξαιρούνται τα αυτοτελή έργα τρίτων π.χ. φωτογραφίες, διαγράμματα κ.λ.π., τα οποία εμπεριέχονται σε αυτό και τα οποία αναφέρονται μαζί με τους όρους χρήσης τους στο «Σημείωμα Χρήσης Έργων Τρίτων».

[1] <http://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/>

Ως **Μη Εμπορική** ορίζεται η χρήση:

- που δεν περιλαμβάνει άμεσο ή έμμεσο οικονομικό όφελος από την χρήση του έργου, για το διανομέα του έργου και αδειοδόχο
- που δεν περιλαμβάνει οικονομική συναλλαγή ως προϋπόθεση για τη χρήση ή πρόσβαση στο έργο
- που δεν προσπορίζει στο διανομέα του έργου και αδειοδόχο έμμεσο οικονομικό όφελος (π.χ. διαφημίσεις) από την προβολή του έργου σε διαδικτυακό τόπο

Ο δικαιούχος μπορεί να παρέχει στον αδειοδόχο ξεχωριστή άδεια να χρησιμοποιεί το έργο για εμπορική χρήση, εφόσον αυτό του ζητηθεί.

Διατήρηση Σημειωμάτων

Οποιαδήποτε αναπαραγωγή ή διασκευή του υλικού θα πρέπει να συμπεριλαμβάνει:

- το Σημείωμα Αναφοράς
- το Σημείωμα Αδειοδότησης
- τη δήλωση Διατήρησης Σημειωμάτων
- το Σημείωμα Χρήσης Έργων Τρίτων (εφόσον υπάρχει)

μαζί με τους συνοδευόμενους υπερσυνδέσμους.

Σημείωμα Χρήσης Έργων Τρίτων (1/7)

Το Έργο αυτό κάνει χρήση των ακόλουθων έργων:

Εικόνες/Σχήματα/Διαγράμματα/Φωτογραφίες

Εικόνα 1: Copyrighted.

<https://mardymisadventures.files.wordpress.com/2015/06/1.jpg>

Εικόνα 2: Στρατόπεδο συγκέντρωσης Birkenau κεντρικό κτίριο/κύρια είσοδος.
Public domain.

https://commons.wikimedia.org/wiki/File:KZ_Birkenau_Hauptgebaude_320x240.jpg

Εικόνα 3: Το Δείπνο του Ιησού. Copyrighted. http://diakonima.wpengine.netdna-cdn.com/wp-content/uploads/2010/12/mystikos_deipnos.jpg

Εικόνα 4: Ωριγένης Αδαμάντιος. Public domain.

<https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Origen.jpg>

Σημείωμα Χρήσης Έργων Τρίτων (2/7)

Εικόνα 5: Freedom Sunrise. Copyrighted.

<http://www.thewordnetwork.org/uploads/blog/Freedom-Sunrise1.jpg>

Εικόνα 6: Jewish men praying, side view, blurry. Copyrighted.

<https://yooniqimages.com/Images/Search?q=tephilim>

Εικόνα 7: Copyrighted. <http://tvxs.gr/sites/default/files/article/2012/46/110936-iliospoupyuhjkiujuh.jpg>

Εικόνα 8: Copyrighted.

Εικόνα 9: Ο Άγιος Ματθαίος. Copyrighted.

<http://www.rodon.cz/admin/upload/ModuleObraz/457.jpg>

Εικόνα 10: Ο Λουκάς, πορτρέτο απ' τον Αντρέα Μαντένια. Public domain.

https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Andrea_Mantegna_017.jpg

Σημείωμα Χρήσης Έργων Τρίτων (3/7)

Εικόνα 11: Ο Χριστός ευλογεί τα παιδιά. Copyrighted.

http://www.nafpaktianews.gr/wp-content/uploads/2014/11/d9c3c_389545a46a55ca850df4257be35af19f_M1.jpg

Εικόνα 12: Father and son. Copyrighted. <http://www.ifeelkid.gr/wp-content/uploads/2014/01/Father-and-son.jpg>

Εικόνα 13: Θεία Λειτουργία. Copyrighted. <http://metamorfosi-vrilission.gr/wp-content/uploads/2012/09/proskomidi.jpg>

Εικόνα 14: Fathers day. Copyrighted. <https://sarasotamagazine.com/wp-content/uploads/sites/2/2012/07/fathers-day-historys600x600.jpg>

Εικόνα 15: Jesus Feeding of the Multitude. Copyrighted.

<http://thumbs.dreamstime.com/z/feeding-five-thousand-engraved-vintage-illustration-image-jesus-multitude-also-known-as-new-53305723.jpg>

Σημείωμα Χρήσης Έργων Τρίτων (4/7)

Εικόνα 16: Στην επί του Όρους ομιλία, ο Ιησούς (επαν) ανακοινώνει τα Μακαρισμούς. Public domain. <https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Blotch-SermonOnTheMount.jpg>

Εικόνα 17: Father and son. Copyrighted. <http://www.diaforetiko.gr/wp-content/uploads/2014/05/Father-Son.jpg>

Εικόνα 18: Copyrighted.
https://pbs.twimg.com/profile_images/2106327675/psb_400x400.jpg

Εικόνα 19: Daniel figures match statue. Copyrighted.
<http://www.bibleexplained.com/prophets/daniel/da2&7.jpg>

Εικόνα 20: Alexander the Great, coin by Lysimachus. Copyrighted.
http://www.bibliotecapleyades.net/imagenes_alien/watchers04_09.jpg

Σημείωμα Χρήσης Έργων Τρίτων (5/7)

Εικόνα 21: Η επτάφωτη λυχνία. Copyrighted.

http://2.bp.blogspot.com/_UI1LPu4DxU/TOQBRPBDvgl/AAAAAAAAAB8/52_FemrMBjg/s1600/anexo3.jpg

Εικόνα 22: Copyrighted.

Εικόνα 23: Earth day. Copyrighted. <http://www.econews.gr/wp-content/uploads/2010/04/earth-day.jpg>

Εικόνα 24: Jona. Copyrighted.

https://www.bibelwerk.de/sixcms/media.php/170/thumbnails/Jona_408.jpg.371931.jpg?backend_call=true

Εικόνα 25: Άρτος. Copyrighted.

<http://www.neuropool.com/newimages/2009/Brot.jpg>

Εικόνα 26: Ο Ιησούς ευλογεί το ψωμί. Copyrighted.

<http://www.yocreo.com/noticiasimg/20120816133037dcf321.jpg>

Σημείωμα Χρήσης Έργων Τρίτων (6/7)

Εικόνα 27: Copyrighted.

Εικόνα 28: Copyrighted.

Εικόνα 29: Copyrighted.

Εικόνα 30: Copyrighted.

Εικόνα 31: Baby footsteps. Copyrighted.

http://auto.img.v4.skyrock.net/8419/11338419/pics/1116230932_small.jpg

Εικόνα 32: Copyrighted.

Εικόνα 33: Anagram formed by the letters of the sator square. Public domain.

[https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Palindrom PATERNOSTER.svg](https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Palindrom_PATERNOSTER.svg)

Σημείωμα Χρήσης Έργων Τρίτων (7/7)

Το Έργο αυτό κάνει χρήση των ακόλουθων έργων:

Πίνακες

Πίνακες 1-4: Copyrighted. “Meister des Book of Lindisfarne”

([http://de.wikipedia.org/wiki/Datei:Meister des Book of Lindisfarne 001.jpg](http://de.wikipedia.org/wiki/Datei:Meister_des_Book_of_Lindisfarne_001.jpg)

4.11.2009)

